

הנוער העובד והלומד - המרכז להדרכה

אסופת קטעים

ליום הזיכרון לשואה ולגבורה

חוברת לטקסים
בקיני התנועה

אפריל 2009
ניסן תשס"ט

נזכור / אבא קובנר

נזכור את אחינו ואחיותינו, את בתי העיר ובתי הכפר.
את רחובות העיירה, את הפונדק הבודד, את הישיש בקלסתר פניו, את
האם, את הנערה בצמותיה, את הטף! את הטף!
את אלפי קהילות ישראל על משפחות האדם, את כל עדת היהודים
אשר הוכרעה לטבע על אדמת אירופה מידי הכורת הנאצי.
את האיש שזעק פתאום ובזעקתו מת. את האישה שחיבקה תינוקה אל ליבה
וזרועותיה צנחו.

את התינוק שאצבעותיו מגששות אל פטמת האם והיא כחולה וצוננת. את
הרגלים. את הרגלים שביקשו מפלט ולא היה מנוס עוד.
והם ברי הלבב והם פקוחי העיניים והם שהשליכו נפשם מנגד וידם קצרה
מלהושיע.

נזכור את היום! את היום בצהריו. את השמש שעלתה על מוקד הדמים את
השמיים שעמדו גבוהים ומחרישים.
נזכור את תילי האפר אשר מתחת לגנים הפורחים.
נזכור אחי את מתיו כי הנה הם מנגד לנו. הנה ניבטות עיניהם סביב-סביב ואל
דום, אל דום מלנו, עדי יהיו חיינו ראויים לזיכרם.

דקה דומיה

לזכר חיוך תמים, שאל מול המות גוע
לזכר עינים רבות, שכבו למראה הזוועה
לזכר צמות עדינות, שגולחו ללא רחמים
לזכר צוואר ענוג, שנכפך מאימת הדמים
לזכר ידיים חוזרות, שלמדו לבקש מזון
לזכר רגלים דקות, שקרסו תחתיהן מרזון
לזכר הגוף הפעוט, שצומק וחלה ועונה
לזכר הלב הקטן, שנחרד מעוצמת

השנאה

לזכר הדם הצעיר, הדם שהפקר היה

לזכר ילדה יהודיה

דקה דומיה

חנה ניר

שמירה על צלם אנוש

בכדורות כלחכה, בדלקה, בשרפה
בין ימים סוערים של הדם,
הנני כבעירה פנסי הקטן,
לחפש, לחפש בן-אדם

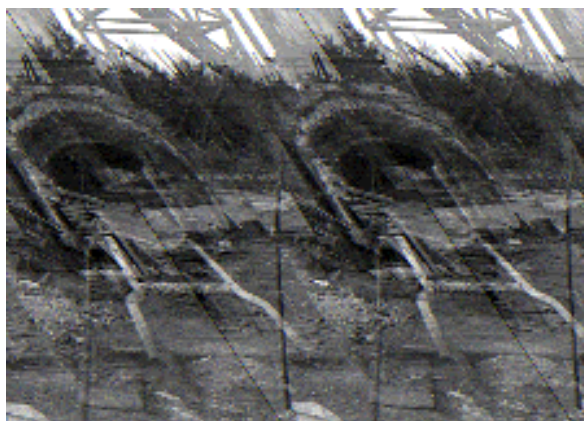
שלהבות השרפה כדעיכות פנסי,
אור האש כסנוור את עיני;
איך אביט, איך אראה, איך אדע, איך אכיר,
כשהוא יעמוד לפני?

תן סיכן אלוהים, תן סיכן על כצחו,
כי באש, בדלקה ובדם,
כן אכיר את הזיק הטהור, הנצחי,
את אשר חיפשתי, בן-אדם.

שירה העברי הראשון של חנה סנש,
11 באוקטובר, 1940

זה היה / דן קליין

מגדל שמירה מאיים מתנשא מולנו, גבוה ורם.
מאחוריו-שורות שורות של צריפים קודרים ויער של גדרות תיל, גדרות של קוצי ברזל הנמשכות
למרחקים: מיידנק.
פה נהרגו מיליוני בני אדם!
אתה מהסס. הצריפים התמימים כאילו אומרים: עלילה היא! לא היו הדברים מעולם.
ראה: דשא, שב, עצים, שמש, פרחים...פה נהרגו אנשים?? הגדרות שותקות. ארוכות הן מאוד. כמעט
אין קצה להן.
אנו נכנסים.
כאן הייתה מקלחת, בה חממו את האנשים כדי שתהיה פעולת הגז מהירה יותר. כאן התרחצו נשים
חיים במים חמים. והכינו את גופתיהם למוות. תא הגאזים. דלת הברזל הכבדה חורקת במיאון, סרבת
לגלות את העבר.
נכנסים לחדר אפלולי.
כאן נחנקו אנשים.
נחנקו.
אט אט חודרת להכרתך משמעות המילה "נחנקו". זו לא מילה.
זהו סבך גופות מתפתלים, מחרחרים, מתאמצים לנשום.
אם גוססת מחבבת את בנה המת, החנוק, הכחול.
אנשים שורטים את הקירות במאמץ אחרון להימלט. אתה רואה את השריטות האלה? של ציפורני אדם
הן.
ולפתע אתה מתמלא פחד. מבעד לאשנב הזכוכית של הדלתאתה מדמה לראות את עינו הקטנה
המרושעת של הרופא הנצי.
אתה רוצה לצאת - "שיפתחו את הדלת."
אתה ממהר החוצה ונושם אויר צח. אתה רואה שמש ופרחים ופרפרים ואומר: זה לא היה, זה לא יכול
היה להיות. אך סביבך נשמעים קולות: זה היה...
זה היה לוחש בארס המגלב הנאצי. זה היה, ממלמלות אלפי זוגות נעליים. זה היה, חורקת לסת אדם,
אשר שיני הזהב נעקרו ממנה.
זה היה מסכימים התנורים בפה מלא אפר.
זה היה, היה, היה...

"האהובים עלי מאד!"

תקף את כולנו בולמוס של כתיבת מכתבים לפני המוות. אם למישהו מאתנו מכירים בחוץ לארץ - הריהו כותב ומאמין שמרצחינו יבואו פעם על עונשם. בשבילכם יהיה זה בלתי מובן - מכתב זה, מילים אלו והתמונות שהן מתארות, לא יחדרו להכרתכם. ואין זה מפליא אותי כלל, כי הרי גם אני, הנתונה במלוא הכרת הדברים האלה, אין ביכולתי להאמין באכזריות ממין זה. [...] הנני כותבת וכותבת, אך בכל זאת לא עלה בידי אפילו במעט מן המעט למסור את אשר עבר עלינו וכל אותו הזמן. הן לא אוכל למנות את כל התכווצויות הלב לפני כל אקציה מתקרבת; לא אוכל גם לתאר את הפחד האיום אז, כשנכנסו הגרמנים למחסן שלנו, או כששברו את מקלטנו. אין באפשרותי לתאר לכם את התמונות במקלט, כאשר הם לעגו לגברים שלנו על שאינם מגינים על נשיהם וילדיהם [...] ובכל זאת הננו חיים עוד, לא נטרפה עדיין דעתנו, איננו בוכים ולא צורחים. הננו חיים... רוצה הייתי שתפרסמו בזמן ההכרעה מכתבים אלה (הם יהיו רבים)...

שלכם,
חולדה

חולדה, בתם של רוזאלקה ושל מאנאק, כתבה מכתב פרידה לקרוביה באפריל 1943. מכתב זה נמצא עם מכתביהם של הוריה לאחר חיסול יהודי העיירה הוסיאטין שבפולין.

עיר סגורה ומסוגרת

כפופה כמו ישישה קטנה גיבנת-
בכל עין תאיר ציפייה קפואה
והמילה "מתי"?
אין פה הרבה חיילים
רק ציפורים אשר נותרו עדות
למלחמה.

וכל שמועה תעיר פה אמונה גדולה,

ובבחים רב הדוחק
וגוף יגע בגוף תוך צחנה.

וכל כרכרת שנסעה מלאה מתים.

למה צעדו פה חיילים מחופפים
למה באו חיילים כל-כך רבים?
אבל הנה, לא יעבור שבוע
וריק יהיה הכול
ויונה רעבה תנקר פירורים.
ואז ברחוב שומם
ריקה ומזוהמת תעמוד
עגלת המתים.

תרגמה לאה גולדברג, מחבר אלמוני

הגיד, אימא יקרה, מה פרוש המלה יהודי?
האם זאת חרפה כלשהי, כלימה?
הגיד, האומנם יש ליהודים זקנים ארוכים?
הגיד, המתפללים הם ומתנוודים לפי הקצב?
הגיד, אימא יקרה, אם זאת בושה
שאני יהודי כזה קטן?

זו הייתה רק ההתחלה

בגטו ורשה הייתה לנו שכנה,
התגוררה במטבח שכור
שם גם לנו היה חדר
אצל רופאת-שיניים אחת שנפגעה
מהפצצה...
היינו סך הכול ארבע משפחות –
דיירי בשנה אצל העלת הדירה.
האישה הייתה נמוכת קובה, שקטה.
זכור לי גם בעלה. הועסק בעבודות כפייה.
עם הזמן ראיתי שבטנה תפחה,
כולם התלחשו, כעסו על ההעזה –
ובעלה רזה, רזה. רגליו התנפחו
התחיל לשכב בפיטה.
היה קר וקודר במטבחם האפל,
הרעב הציק נורא!
האישה הקטנה התרוצצה בינינו
ביקשה נדבה...
בעלה התנפח כולו – וכך גם בטנה.
כשהתינוק נולד – האב כבר היה גוויה.
היא המשיכה להתחנן לעזרה,
התדבקה על הדלתות עם תינוקה
בזרועותיה
עטוף סמרטוטים וצורח.
אחר כך הבכי שלו נחלש. שקט.
אבד לו הכוח – לאמו לא היה חלב.
לא היה לה מה לתת והוא מת.
אחר כך גם היא נעלבה, גוועה באותה
הסיבה!
אז לא היה בגטו עדיין הכי רע
לא גרשו עדיין לתאי הגז, להשמדה.
זו הייתה רק ההתחלה.

יהודי, ילדי האהוב, זה סבל.
יהודי, ילדי האהוב, זה גורל רע.
יהודי, ילדי האהוב, זאת דאגה.
יהודי חייב לסבול כל מהלומה.
יהודי, ילדי האהוב, זה עידוד.
יהודי לא מאבד אומץ-רוח, לעולם
הוא צוחק גם כשהלב רועד.

הגיד, אימא יקרה, מדוע כל אחד לעוג לז?
מדוע כל אחד לועג וצוחק?
הגיד לי, האם יהודים הם משהו רע?
הגיד, לא יצרו הם אף פעם מאומה?
הגיד, אימא יקרה, אם זאת בושה
שאני יהודי כזה קטן?

...יהודי? חכה, אני כבר יודעת מה אגיד לך,
האמן לי, יהודי זאת מלה גדולה.
יהודי הוא לפחות אחד ויחיד,
המכיר דמעה מרה אמיתית.

את השיר והמנגינה כתבה פולה בראון, ושרה אותו
השחקנית דיאנה בלומנפלד (שרדה), בשנים 1941-
1942, בגיטו ווארשה.

יצא יהודי / יצחק קצנלסון

יצא יהודי מביתו אל הרחוב –
הוי, רחמימאים, הראיתם שם –
מה לחות אבנים והחול מה רטוב
במסילה העולה לאוקנטשה?

יצא יהודי וחברו לשוטט
אל העיר ורחובות... הסו הסו!
הוי, למה הדרך מדם שם לוחט,
הדרך לעבר דינסי?

בבוקר עזב יהודי אהלו,
ולא שב עוד, לא שב עוד לבית –
היה חורף וכפור וצינה בחללו,
ועתה כבר הגיע הקיץ.

לא במלח טבולה, ומלוחה היא הפת
ובדמע שרויה ונבלעת –
העוד אבא חי? אולי כבר הומת,
מי יוכל, מי יוכל לדעת?

תפסוני היום וסחבוני לסיים!
יצאתי מוכה ופצוע,
רק אל נא מזה בביתי תפרסם,
טעמו של הסיים כבר ידוע...

בריונים הוללים... הם מכים, שודדים,
בצל שני גרמנים יתפרעו...
קולטה צלמונית הזוגית והיהודי –
שני אלה ב"שטרימר" יובאו.

יום יום ואסונו – כי צמא העיתון,
לדמי יהודים צמא הוא...
היהודי כבר נגלה, כבר נחקר ועד תום!
היהודים! היהודי! כך הינהו!

הוי, אל בכיו צל אילם! תעבור עיר
ומתים,
בפני מסכה תשתרכה –
אם כאן אבן או לב? ואל תשאל
באלוהים,
אות הקלון על זרועך.

האביב שלנו

אביב כבר מולך על דשאים ואילן
אך סתיו וסגריר בגיטו עוד כאן,
רק כאן בגיטו עצוב ואפל
כמו בביתו של אבל.

אביב! בחוץ השדות כבר זרועים
אך כאן מסביב רק יאוש ונכאים.
אך כאן חומות נצורות וכובלות
כמו כלא נטור בלילות.

אביב – כבר אביב! וקרוב חודש
מאי

אך רווי האביב אש – ועשן עד בלי
די

וחורש התליין בחרב דמים
להפוך אדמה בית עלמין.

גטו קרקוי
מאי 1942

הנאצים הקימו מחנות סגורים להשמדה המונית. בימי מלחמת העולם השנייה ריכזו בהם מיליוני בני אדם, רובם יהודים.

מ-1941 החלו הנאצים בהשמדה המונית במחנות. בשלב הראשון נרצחו ביריות מאות אלפי יהודים על ידי קבוצות האיינזגרופן של הס.ס.

בשלב השני התחילו הנאצים להשתמש בגז: ב-3.9.1941 עשו נסיון ראשון לרצח בני אדם בגז במחנה אושוויץ 1, ובעקבותיו החליטו להקים מחנות השמדה לרצח בגז בפולין ובגרמניה. מחנה ההשמדה הראשון הוקם בחלמנו, בדצמבר 1941. אחריו הוקמו מחנות בבליז'ץ, בסוביבור, בטרבלינקה, באושוויץ בירקנאו ובמייידאנק.

הנאצים בנו את המחנות כך שיראו מבחוץ כמחנות עבודה. תאי הגזים נראו כמקלחות. אמרו ליהודים ששולחים אותם למחנות עבודה. כשהגיעו למחנות שלחו אותם "להתקלח"... את גוויות הנרצחים הוציאו מתאי הגזים ושרפו אותן. במחנות היו נסיונות בריחה והתקוממות. כ-4 מליון בני אדם נרצחו במחנות.

נגד פרידה / נתן זך

החֵיט שְׁלִי הוּא נֶגֶד פְּרֵדָה.
לְכוּ, כֶּךָ אֶמֶר, לֹא יִסַּע עוֹד, אֵינִי
רוֹצֶה לְהִפָּרֵד מִבֵּיתִי הַיְחִידָה. הוּא
בְּהֶחֱלֵט
נֶגֶד פְּרֵדָה.
פֶּעַם נִפְרַד מֵאִשְׁתִּי וְאוֹתָהּ
שׁוֹב לֹא רָאָה (אוֹשְׁוִיץ). נִפְרַד
מִשְׁלֹשׁ אֲחִיּוֹתַי וְאֶף אוֹתָן
לֹא רָאָה (בוֹכֶנְוֹאֵלְד). פֶּעַם
נִפְרַד מֵאִמּוֹ (אֲבִיו מֵת מִשִּׁיבָה
טוֹבָה).
עֲקָשִׁיו הוּא
נֶגֶד פְּרֵדָה.

בְּבִרְלִין הוּא הָיָה
מִכְרוּ שֶׁל אָבִי. הֵם בָּלוּ בְּנִעְיָמִים
בְּבִרְלִין הָהִיא. אוֹתָהּ תִּקְוָה
חֲלָפָה, אֲרוּרָה. מַעֲתָה
לֹא יִסַּע. הוּא
בְּהֶחֱלֵט
(אָבִי מֵת בִּינְתִּים)
נֶגֶד פְּרֵדָה.

בכל שאלך

בכל אשר אני שומע צעדים,
אחי בדרכים, בביצות ביערות
עמוסי חשיכה, מקרה רועדים,
רדופי להבות, מגפות ופחדים,
במטר, בשלגים, בסופות, בסערות.

בכל שאעמוד אני שומע דפיקות,
אחי בצינוק, בתאי הנכאים,
מפלחות החומות ובוקעות השתיקות,
מזורות אל זורות הדיחן מזעיקות.

במחנות העינוי, בבורות רפאים.
בכל שאשכב אני שומע קולות
אחי הסחובים עדרים לשחיטה.
מאודי תבערה, מעיי מפולות,
מפרים ועירות מזבחות לעולות
אנקת אבדנם לילותי מבעיתא.

ועיני לא תחדלנה תמיד לראותם,
"לבבי לא יחדל מלזעוק: תועבתו
ורק האדם יתבע על מיתם.
ושמים מעל עוד ירד לבכותם,
ועולם ומלואו על קברני מצבה.

ש' שלום

הלכנו בחמישיות / מאת: אירנה ליבמן

הלכנו בחמישיות.
השמש יקדה מעלינו,
קיץ היה.

הלכנו בחמישיות.
כל הראשים גזוזים,
כל העיניים ללא מבע אנוש.
הכל כאילו לא היה,
הכל כאילו חלום שקם לתחייה,
חלום בלהות.

קיץ היה, השמש יקדה.
"לא כלום, לא כלום, אל תבכי ילדה"

הלכנו בחמישיות.
פסענו בשתיקה.
לא שתינו זה שעות עשרים וארבע,
גם לא אכלנו. אין בכך כלום.
אין כבר צרך בדבר.
ואם יש? למי זה אכפת?
לנו? מי אנו? האם אדם שבצלמו נולד?
"ח! ח! ח!" - "יש לך כוח לצחוק ילדה?"
"לא. זה סתם. אין בעיניים יותר דמעה,
רק הצחוק השטני הרוקד במעי.
מתי יגמר הכל ודי?"
הלכנו בחמישיות.
שפתים יבשות וסדוקות. רגלים מדממות
אך מתרוממות, מתוך הרגל? מתוך פחד?

לא! ודאות היא שהדרך אחרונה
ואחריה לא יהיה כבר כלום, כבר כלום...
-עדיין בוכייה ילדתי הקטנה?"
עדיין בוכייה.
-קחי את הסיר הגדול ושתי את המים
הדלוחים."
-וואת? - "אני? אין לי כבר צרך בכך,
לי כבר הכל הינו-הך. גופי לא גוף
ונפשי לא נפש. אני כלי מעל לכל זה.
אולי אבן? אולי רוח רפאים מימים עברו

שלפתע ירדה בלאט ממרומים
ומשחקת בקרקס הזה, קרקס ללא צחוק
וללא מחיאות כפים. קרקס לנידונים למוות,
מה זה? עווית הרעידה את כפות רגליך?
שלי הן רגועות, ריקות מכל תחושה.
הכל ריק: מח, לב, קיבה וכליות.
עדיין השפתיים דובבות.
הביטי, דמנו כפרחי כלניות
הגדלות במפתיע בישימון.
מה השעה שאלת? למי יש כאן שעון?
השמש עדיין יוקדת, זה יום.
יום אחרון.

השמש יוקדת כל כך. קיץ.
-תנו לי לשתות. לא אוכל יתר."
-עדיין יש לך רצון? מה טוב.
הביטי, עוד מעט ויגיע הסוף,
כלו לבן, כלו שקט,
כמו השמש היוקדת מעלינו,
כמו חצץ מתחת לכפות רגלינו
היחפות. לא אדם כמו הקו שעל גבנו
וכמו הדם המרטיב את אבני
השטח, בו עברנו אנו.
אלוהים! האם עדיין רואה אתה אותנו?"

הלכנו בחמישיות. שקט. קיץ.
רק אבני חצץ רוחשות
וסופגות את הדם.
היא נפלה כך, סתם,
הילדה הקטנה שאינה עוד בוכה.
היא שוכבת שקטה, מאופקת, שמחה.
כן, שמחה. טוב לה. לבנה השמש מעליה
ולבן- צהבהב החצץ. כאן היא תשכב.
לא תוסיף לקום, לא תוסיף לבכות,
לא לצחוק, לא להצעיד את הרגלים.
מעליה כחולים השמים.
הלכנו בחמישיות.
השמש יקדה מעלינו,
קיץ היה.
בשורה האחרונה נשארו רק ארבעה.

בית חרושת

"בית חרושת למוות."
אכן כשמו כן הוא. הייתי מוסיפה להגדרה זאת
את המילה "משוכלל".
כלומר: בית חרושת משוכלל למוות.
בהתחלה היה זה בית חרושת פרימיטיבי.
כמו כל בית חרושת מתחיל.
אך הנאצים הצליחו להפכו למשוכלל.
כיצד?
ע"י תאי גזים. ניסויים אכזריים. מכות, רצח
ויריות.
זריקות רעל. הרעבה ומה עוד?
כאן בין הלבנים האדומות הסדר והניקיון
אפשר לראות את "גאונותו" של האדם
ברצח בני אדם שנבראו בצלמו.
האדם הפך למספר
האדם הוא אפס רק מספר.
ואנחנו שעומדים כאן ביחד בקומה זקופה
קיבלנו על עצמנו בדומיה את החובה הקדושה
"לזכור את הכל."
לזכור ודבר לא לשכוח.

... "יומני הקטן, אני איני רוצה למות, אני רוצה לחיות אפילו אם אפס הסביבה הזאת כולה רק אני
לדבי אולם להישאר פה. אני הייתי מחכה לסוף המלחמה שתוף איזה מרתף, או על הגג, או דאזיה
סדק חצוי. אני, יומני קטן, הייתי מניחה אפילו לאותו ז'אנזארס (שוטר) פוזל שלקח מאתנו את
הקמח, שינשק אותי, ולדבד שלא יהרגני, ולדבד שיתנו לי לחיות!"

מתוך: יומנה של אווה היימן

הוריה של אווה הצליחו לברוח לשווייץ, אך אווה נתפסה ונשלחה עם סבה וסבתה לאושוויץ, שם נרצחה.

אנשי ס.ס עם שוטים וכלבי ציד אלזסיים שרצו בשטח. בהלה השתלטה על הכל, כאשר בני משפחה
נקרעו באכזריות איש מאחיו. הורים קראו לידיהם האובדים, ואמהות צרחו את השמות מעל לקולותיהם
הרמים של השומרים. כולם בלי יוצא מן הכלל, איבדו את עשתונותיהם ואת צלילות דעתם, והדבר
סייע למזימתם של אנשי הס.ס. מטרתם היתה לשבור את רוחנו, למחות כל שריד לרגשות אנוש,
להחדיר בנו פחד, אימה ובהלה. החרדה המסמרת שיער שהוחדרה בנו ברגע בואנו, לא עזבה אותנו
אף לרגע.

לאושוויץ הגענו ב-16.1.43 לפנות ערב. בזרועי הטביעו מספר 29682 ומאז לא הייתי עוד עבורם אדם עם שם אלא מספר שאמור להיות כל זהותי עד אשק במשרד המחנה יסומן לידו צלב קטן עם תוספת: מתה.

וכל החלה הווייתי בגיהנום, שבני אדן כוננו אלה לאלה, הרוצחים לקורבנותיהם. הושלכתי אל תוך בלוק מספר 13, אל תוך הוייה של טירוף, של זוהמה, של אי שפיות, הוייה תהומית.

כשבאנו לבירקנאו לא היו במחנה מים, רק לקראת סוף 43 נבנה חדר רחצה, ובו מספר כיורים עם מים זורמים. השפתיים של העצירות שהגיעו לפנינו היו שחורות, צרובות מצמא. צמא זה משהו נוראי, יותר גרוע מרעב. לא עבר זמן וגם שפתיי השחירו. בחורף עם האדמה המכוסה בשלג, והרגליים כושלות. קרה לא פעם שהתורניות שהלכו להביא קפה החליקו והפילו את החבית והמשקה העכור אבל החם נשפך בחלקו. כשסוף סוף הגיעו לבלוק התנפלו עשרות נשים על החבית כדי לזכות בקצת "קפה" לריכוך הצריבה שבפה ואולי אף לרחצת הפנים.

בארבע לפנות בוקר, בחוץ עוד לילה חשוך, משרוקית שורקת, האחראית בלוק צועקת מעירה אותנו לצל אפל (מפקד-ספירה) ועלינו לקום, להיאבק על קצת נוזלים, ולצאת מהר החוצה ולעמוד שם בחמש שורות צפופות, בכפור בייאוש באין אונים.

הנה כך: גלחו את ראשי, קעקעו מספר על ידי, זרקו לעברי בגדים משונים ומקומטים מאוד. יכולת לקבל שמלה אלגנטית מפריז או שמלת משי קייצית מבריקה בחורף, ולא לפי המידות שלי, כלומר הרגשתי את הגרוטסקיות שבצורתי, הרגשתי מושפלת.

קשה מאוד להסביר למישהו את ההרגשה של נערה, של אישה, שלה ראש מגולח, לא מכוסה במטפחת. אמנם את עצמי לא יכולתי לראות כי לא היה במה להשתקף, אבל ראיתי את האחרות וזה הספיק לי, ידעתי שאני נראית כמוהן. זה מעניין שראש מגולח עם קצת שערות סומרות משוות לפנים מראה בלתי שפוי של משוגעת. יכול להיות שהיה גם משהו מוזר במבטינו, משהו שגבל עם טירוף. כך אני זוכרת שנראינו, ואין פלא, הלא כולנו היינו על סף המוות המודע.

אושוויץ / פריז לוי

"... הייתי שם שנתיים לערך. אין זמן שם כפי שהוא על כדור הארץ, כל שבר רגע חולף שם על גלגלי זמן אחר, ולתושבי פלנטה זו לא היו שמות, לא היו להם חורים ולא היו להם ילדים. הם לא לבשו כדרך שלובשים כאן; הם לא נולדו ולא חולדו; נשמו לפי חוקי טבע אחרים, הם לא היו לפי החוקים של העולם כאן ולא מתו..."

הוי הארובות

מעל לשיכוני-המוות שנתכנו בשום-שכל,
בהנשא גופו של ישראל הנמוג בעשן
דרך האויר -
קלט אותו כוכב אשר הפך מנקה מעשנות
ואלי קרן שמש היתה זאת אשר עליה
הוטלה המשימה?

הוי הארובות
נתיבות הדרור לעפרם של ירמיהו ואיוב -
מי הגה אתכן והציב לבנה על לבנה, בבנותו
נתיב לנמלטים בצלם-עשן?

הוי שיכוני המוות,
אשר התכונתם להיותכם מסבירי פנים
לבעל הבית,
שאורח אורחים בלבד היה אורחו בשכבר
הימים!
הוי אתן האצבעות,
בהציבן את הסף
כסכין המבדילה בין החיים למוות -

הוי אתן הארובות,
הוי אתן האצבעות,
וגופו של ישראל בעשן הנישא באויר!

אברהם חוס

ימינה... שמאלה...

איש ס.ס. ניגש אלינו, אלב בידו. הוא נתן פקודה: "גברים לשמאל!
נשים לימין!" ארבע מילים שנאמרו בשקט, באדישות, בלי רגש.
ארבע מילים קצרות ופשוטות. אך זה היה הרגע בו נפרדתי מאמי.
בטרם הספקתי לחשוב וכבר חשתי בידו של אבי לוחצת את ידי.
היינו לבדנו. לחלקיק שנייה הבחנתי באימי ובאחותי הפונות
ימינה. ציפורה אחזה בידה של אימי. ראיתי אותן נעלמות
במרחק; אמי ליטפה את שיערותיה הבהירות של אחותי, כמו להגן
עליה, בעוד אני הולך עם אבי ועם הגברים האחרים. ולא ידעתי
שבמקום ההוא, ברגע ההוא, נפרדתי לנצח מאימי ומאחותי
ציפורה.

מכתב לגיהינום

אל קצין ה - S.S מפקדו שלעבר של מחנה אושוויץ בירקנאו.

סוף סוף הגיע הזמן שתדע דברים אלה ממני, האסיר לשעבר מספר 17724 מאושוויץ

זה אני שהובלתי עם משפחתי כמו בהמות, בקרון של בהמות, בצפיפות שלא תתואר, במשך שני ימים ולילות אל המחנה שלך, מבלי שתינתן לי אפשרות לקבל מים או לצאת לעשות צרכים אפילו פעם אחת במשך כל הדרך. אפילו לשבת לא היה מקום. נקבע תור כדי שכמה מאיתנו יוכלו לשבת מדי פעם.

זה אני שנגררתי מהקרון החוצה באכזריות כשהגענו למקום האיום ההוא. הופרדתי ממשפחתי, את רובם יותר לא ראיתי בחיים, הופשטתי ערום והובלתי תוך מכות בעדר של אנשים מושפלים עד עפר, כמוני, למיון. נבחרתי להמשיך לחיות לעת עתה ולסבול. אך רק זמנית, עד ניצול טיפת הלשד האחרונה שבי.

זה אני שהולבשתי פיזימת פסים דקה ושתי נעלי עץ שמאליות, קועקע בי מספר ונזרקתי יחד עם כולם למכלאת ענק המכונה מחנה הצוענים.

זה אני שהושפלתי בכל דרך אפשרית, הורעבתי ללא גבול וקיבלתי דיסה מסלק בהמות לא רחוף בתוך סיר לילה שנלקח מבין חפצי היהודים השדודים, יחד עם עוד תשעה אסירים, על מנת ללגום, לאכול בלי כף ומזלג, בתור, כשכל אחד לוטש עיניים רעבות לעבר חברו לראות כמה הוא אוכל.

זה אני שקיבלתי חמש עשרה מלקות בכבל חשמלי עבה כשניסיתי לקחת קליפה של תפוח אדמה מהאשפה של מטבח ה - S.S.

זה אני שעבד בפרך במשך שש עשרה שעות במכרה של מלח תמורת 160 גרם לחם וחצי ליטר נוזלים ביום. זה אני שקפצתי, רצתי והשתטחתי לפי הדרישה והשיגיון של הקצין התורן שערך את סלקציות לחיים או למוות מדי פעם. קנה המידה לחיים היה מרחק הקפיצה ומהירות הריצה ובכל זאת נשארתי בחיים ולא מתתי, למרות שלא פעם עלתה בי המחשבה להפסיק את המאמץ ולעשות לזה סוף.

הנה כעת קטע מהעיתון שהופיע השבוע בישראל: "חברי משלחת המונה חמישים בני נוער מהתנועה הקיבוצית המאוחדת, הניחו זר והניפו את דגל ישראל. בתום הטכס אמרו הנערים קדיש ושרו את התקווה!" אתה יודע איפה? - באושוויץ!

רציתי שתדע שנערה אחת מהמשלחת, הינה הנכדה שלי של אסיר לשעבר מאושוויץ.

עברו מאז 42 שנים ואני כל הזמן הזה לא יכולתי להתגבר על התחושה שייסרה אותי, למה לא התקוממתי? התביישתי בפני הבנים שלי וכמעט שלא סיפרתי להם על הקורות אותי שם, בפלנטה האחרת, מפני שנתתי שיובילוני כצאן לטבח.

והנה דווקא הנכדים שלי, כולם תוצרת ישראל, עזרו לי להבין.

אני כן התקוממתי, כן לחמתי בכם, מפני שרציתם שאמות שם, שתוכלו לפזר את האפר שלי יחד עם אפרם של המיליונים הרבים בשדות אושוויץ. אבל אני לא נכנעתי לכם. ועכשיו יש המשך ועתיד. נכדתי עברה בשערים המקוללים של אושוויץ, נערה גאה, חברת המשלחת מישראל תחת דגל ישראל ושם בגיא ההריגה שרו את ההמנון של מדינת ישראל.

ובכן לא הלכתי כצאן לטבח, אלא נאבקתי, מרדתי והמשכתי. על כן הייתה מלחמה בינינו ואני זה שניצחתי. סמלי הניצחון שלי - נכדי

על החתום

צבי המאירי

סבא של שגית מהמשלחת

חבר קיבוץ מישראל- מדינת היהודים

כתוב בעפרון בקרון החתום

באן בכשלוח הזה
אני חווה
עם הבל בני
אם תראו את בני הגדול
קין בן אדם
תגידו לו שאני

דן פגיס

"עד התחתית הגענו, לשפל המדרגה, למטה מזה אי אפשר לרדת. לא נותר לנו דבר: לקחו את חבגדים, את הנעליים, ואף את שערותינו לא הותירו לנו. אם נדבר לא יקשיבו לדברינו, ואם יקשיבו לא יבינו. עוד מעט גם את שמותינו ייטלו. אם בכל זאת נרצה לשמור עליהם, יהיה עלינו לאזור את כל כוחותינו כדי שישרוד דבר מה מאתנו. דבר ממה שהיינו.

אני יודע שלא בנקל ניתן להבין את דברי, וטוב שכך הוא. ינסה נא, אפוא, כל אחד להרהר מה ערכם של הרגלי חיום יום הקטנים של כל אדם וכמה משמעות יש להם: לחפצים רבים שיש אפילו בידי פושט יד עני שבקרן רחוב: ממחטה, מכתב ישן, תמונה של אדם יקר. דברים מעין אלה הם חלק מישותנו כמעט כמו איבר מאיברי גופנו. אין אנחנו יכולים לשוות בדמיוננו את החיים בלעדיהם. אם הם אובדים מיד אחרים תופסים את מקומם. והם שלנו משום שבחובם טמונים הזיכרונות; משום שיש בכוחם לעורר בנו מחשבות.

עתה שוו בנפשכם אדם שניטל ממנו ביתו, הרגליו, בגדיו, חורחק מיקיריו, הכל, כל מה שהיה לו: אדם כזה לא יהיה אלא קליפה ריקה, לא נותר לו דבר, הוא אומלל וחסר-אוני. לא נותר לו כבוד עצמי; הוא לא יכול עוד להבחין בין טוב לרע. מי שניטל ממנו הכל בהינף יד, גם אישיותו ניטלת ממנו בקלות יתרה. הוא הופך ליצור נחות ביותר שקל להחליט להמיתו בלי מחשבה תחילה. ליצור כזה אין להתייחס כאל בן-אדם. ..אולי כעת ניתן להבין את המשמעות הכפולה של השם "מחנה ההשמדה".

פרימו לוי

ילדים בשואה

הפרפר

אחרון היה ,
אחרון האחרונים
וכה שבע כר וססגוני-
אשר אולי, אי שם בזרוח שברירים
של לובן אבנים
נראה צהוב.
ובשאתו כנפיים כעלה כעלה
עף לנשק את אחריתו של עולמי.

זה שבועות שבעה
שפה אני גטואיזירט
פה כצאוני יקירי
קורא לי פרח שן הארי גם פה
והערמון שבחצר בלובן פריחתו
כושית אלי כפו
אבל פרפר, אני פה לא ראיתי
וזה היה אחרון.
אחרון האחרונים
כי פרפרים
אינם חיים
בגטו.

הילדים...

הילדים שנשרפו

ישארו ילדים לעולמי-עד:

בריה פרחי לבן הירח הם משחקים
ומחזיקים כוכב חם בנטיפות דמעותיהם
הנושרות, בעודם שואלים בצל נרות שחים: מה נשתנה?
הם מרקידים סביבונים כדי לזכות
באגוזים ובתפוחי עץ, והם גם

מקשים קושיות בעמדם לפנינו, כמו בסרט שבו
ליטף ילד בן שלוש את כלב הזאב של
איש ה-ס.ס בפסעו אל תאי הגזים.. הוא אתם בעלי-
הידיים הזעירות והקלות, אלו הנאחזות באדמה! לא עוד
תצמדו אל גבעולי העשב הרך, ולא עוד תתרוממו על הבהונות
בתח ביתכם, שהרי גוהרים אתם עלינו בעיניים אשר
לא תראינה עוד את אור השמש;
הנה, כאן בין זרועותינו הריקות אתם כואבים
בעת שמרדימים אנו אתכם, ואתם מתעוררים.
הו, מרבי בכי אתם ומגמגמי מילות תחנונים
בבקשכם אחר מחשבה אחת שיהא בכוחה לשמוט
מן הידיים הכבדות את כלי הרצח.

איטואן ואשארי

הילדים

ילדים רבים, כמעט עירומים, שהוריהם נפטרו והם יושבים ברחובות
עוטי ספרטוטים, גופיהם בחושים להחריד, ועצמותיהם נשקפות כבעד
לעורם הצהוב בעין הקלף. זהו השלב הראשון של כחלת הצפדינה.
בשלב

הסופי של אותה כחלה איזוה הגופות הקטנים נפוחים וכבוסים כורסות
בוגלתיות. אחדים בהם איבדו את אצבעות רגליהם. הם כתגוללים על
הארץ ונאנקים. שוב אין חזותם בבני אנוש. דוכים הם יותר לקופים
באשר לילדים.

אין הם כבקשים עוד לחם, אלא את המוות לבדו.

סגורים בחומות אפלות,
רחובות יהודיים קטנים וצרים
בכל אנחות רעב קודרות
החיים שם נוראים, נוראים

ריקשות נוסעות ברחובות
וטראם-סוסים, צילצוליו שקטים
אך ורק יהודים בבתי הקומות
והסוסים היהודיים המעטים

שער המשמר לחפש לפניך
זנדרם ושוטר בו עומד
זהו הסכר להצר את צעדיך
רק המבריח אינו פוחד

אתה תולה מבט מיסר
הצד השני את מבטך שואב
בלב חולה מהענוי המור
אתה מסתכל עד לכאב

אסור אפלו מבט להפנות
השוטר לא מרשה להציץ
אתה חולם על שביל בשדות
חולם על פרח, חולם בהקיק

אורי אורלב

עכשיו קרה דבר משמח. ליהודים אסור לצאת
לרחוב אחרי שמנה בערב. יש עוד המון דברים
שאסור ליהודים לעשות, אבל כל זה כבר לא נוגע
לי. איזה מזל שאבא ואמא יהודים! עכשיו הם לא
ילכו אחרי שאני הולך לישון, גם אורחים לא יבואו,
כי רובם יהודים. אבא ואמא עכשיו רק בשבילי.
אני הולך לישון בזמן כמו ילד טוב. הם לא רגילים
לזה. הם לא יודעים, שזאת לא חוכמה ללכת לישון
כמו ילד טוב. עכשיו כשאני בטוח שאבא ואמא
(שארם בבית)

ילדי הכוכבים - קלרה אשר-פינקהוף

לגטו בא הפחד החדש והאיום,
המגיפה אשר פָּשְׁתָה בינינו,
המוות הקוצר בחרמשו יום יום -
גדולים וגם קטנים, ואין מַפְלֵט ממנו.
לב האבות הולם בחרדה
האם כְּבִשָּׁה פָּנִיה בִּידִיה - גוזל המוות
חיש את ילדיה.

אני עוד חיה, דופק ליבי עדיין.
אך חברתי כבר בעולם אחר.
אולי גם טוב יותר למות,
מאין אדע עכשיו מה טוב, מה רע
יותר?
לא, לא , אלי! אנחנו עוד רוצים
לחיות,
אל תדלל כל כך את שורותינו.
אנחנו עוד צריכים עולם אחר לבנות.
יפה וטוב יותר,
רבה עוד מלאכתנו.

היום אחר הצהרים הלכנו, אמא ואני למרכז
הקניית. נעמדנו לפני חלון של חנות למסיקה.
הפסנתר שלנו כבר איננו, כי כאשר בכל רגע
יכולים לבוא לקחת אותך, חבל להשאיר
פסנתר.

אמא אמרה פתאום, כמו מתוך חלום: "חלילית,
גם על חלילית אפשר לגנו ואפשר לקחת אותה
בתרמיל אם באים לקחת אותך". אמא משכה
אותי פתאום לתוך החנות, לא הבנתי מה קורה,
אבל שמעתי את אמא אומרת: אנחנו קונים לך
חלילית, על שטרות של כסף אי אפשר לגנו,
אבל על חלילית אפשר!".

חלום

ביצוע: אברמק

מילים: אברמק קופלביץ

לחן: אוהד קוסקי

כשאגדל ואהיה בן עשרים
אצא לראות את עולמנו המקסים
אתיישב בתוך ציפור עם מנוע
אתרומם ואמריא אל החלל, גבוה
אעוף, אשוט ואתנשא
מעל עולם רחוק ויפה
אחלוף מעל נהרות וימים.
אל השמיים אתרומם ואכרח
עננה אחות לי והרוח אח
אתפעל מנהרות הכרת והנילוס
אראה את הפירמידות והספינקס
במצרים העתיקה של איזיס האלה
אחלוף על פני מפלי הניאגרה
ואטבול בחום שמשה הצורב של סהרה
ארחף מעל צוקי טיבט לוטי עננים
ומעל ארץ הקסם והמסתורין
וכשאחלץ מהשרב היוקד, האיום
אתרומם ואעוף אל קרחוני הצפון
ביעף אחלוף מעל אי קנגרו האדיר
ומעל חורבותיה של כומפיאה העיר
מעל ארץ הקדש של חברית הישנה
וגם מעל ארצו של הומרוס הנודע
ארחף לי לאט בדאייה נינוחה
וכך מתבשם מקסמי התבל

קטן, אך מלא
ורדים הגן,
הולך לו בשביל
ילד קטן
ילד חמוד
יפה כניצן,
כשיפרח הניצן,
לא יחיה כי ימות
אותו ילד קטן.

בג'טא אין פרחים

...חנה'לה חולה, היא כה רזתה בזמן האחרון.

הגטו יאכל את הילדים- אומרת אמה ובעיניה דמעות. חנה'לה אינה מבינה, איך זה הגטו אוכל ילדים. מהו- זאב? ובכלל מה זה גטו. חנה'לה נטפלת לאימא בשאלותיה:

- אמא'לה מחר שבת?
- כן, בתי.
- אמא'לה, נלך אל נהר הניאמאן לטייל?
- לא נלך, בתי, אנו חיים בגטו, מהגטו אסור לצאת.
- אמא'לה, הזוכרת את את שולה?
- כן.
- למה אינה באה אלינו?
- שולה אינה בגטו.
- נכתוב לה שתבוא.
- מהגטו אי- אפשר לכתוב, ואי אפשר לבוא לגטו.
- אמא'לה, מתי אלך לגן?
- אין בגטו גן בתי.
- מתי תביאי שוב פרחים לשבת? כמו פעם, כשגרנו ברחוב מאפו?
- חנה'לה, בגטו אין פרחים?
- אז מה יש בגטו?- פורצת חנה'לה בבכי- אני לא רוצה להיות בגטו. לא רוצה. אני רוצה שיהיו לי פרחים. לפחות פרח אחד. קטן. נלך מפה, אימא, נלך.

חיים שמי!

שואלים אתם מי אני? האמנם לא תכירו מי ומה אני? והם
כולם
הבחינו בי מייד. כולם, הציידים על השבילים, הרודפים על
הדרכים,
המשמרות על הגבולות. הם כולם הכירו אותי. בקיץ ובחורף,
בגשם ובשלג ובשחור הלילה.

הם כולם הרגישו בי מרחוק, הריחו את ריחי... ואתם עודכם
שואלים
כיצד? כן! ילד יהודי אני, הלועג לכל הציידים. ילד יהודי שאינו
יודע פחד מהו.

מאין באתי? באתם גם אתם לחקור אותי? טוב, אגלה לכם את
הסוד:
מבור המתים אני בא. מקבר פתוח יצאתי! שם נולדתי מחדש.
מה
שהיה לפני זה, לא אזכור ולא אספר. לא אספר על אחותי
הקטנה
ושני אחיי הגדולים ועל התינוק אורי, ועל אימא שנלקחה עם
כל
הילדים חוץ ממני.

בבור נולדתי, שכבתי בבור עם כל היהודים, עם כל הילדים
וצעקתי "שמע ישראל" ואבא אמר לי: "צא אתה, ילדי, מתוך
הבור. דמי שלי נוזל ואוזל מקרבי, ואתה חי ורוצה לחיות. דע
כי
מבור המות אתה קם לחיים ושמך יקרא מהיום: חיים. ברח
מכאן חיים
בני וחיה תחיה!"

ברחתי מהקבר הפתוח אל היער הסמוך. ואני לחשתי לכל
צמחי היער
את סודי. אולם הציידים ארבו לי, סבבוני בתוך היער וכמעט
שנפלתי בפח שפרשו לרגלי, עד שיצאתי מהיער.

הרודים עקבו אחרי, הם היו מחנות, מחנות ואני יחידי והם
כולם רדפו
אחרי כדי לתפוס אותי. ואז הבינותי כי נושא אני אתי אוצר
אשר
יקר בעיניהם מכל יקר, וכדאית להם כל העבודה וכל הטרחה.
לא פעם
נמאסו לי החיים האלה. לא פעם חשבתי על אימא ואבא
שנשארו
בתוך הבור וחשבתי שלא טוב שעזבתי אותם, כי אני ילד יהודי
יחידי, ומה לילד יהודי כמוני לחיות בין כל-כך הרבה ציידים?
אבל כל פעם שראיתי שמחפשים עוד יהודי ועוד יהודי,
הבינותי
שילד יהודי הוא אוצר גדול ונשבעתי לשמור על האוצר הזה
ויהי מה!

דודי והדובון

דודי אהב את הדובון שלו.
הוא לא נפרד מעינו לשניה
במצה, בארוחה
ובכסא שרותים
הצמיד את הדובון אל ליבו.
כשביקש לקחתו לדרך
הכה ביד קשה.
נחרב עולמו של דודי
ונפשו נקעה.

הפחד

לא... לא... אלי – אנחנו עוד רוצים
לחיות.
אל תדלדל כל כך את שורותינו.
אנחנו עוד צריכים עולם אחר לבנות,
יפה וטוב יותר. רבה עוד כלאכתנו.

מעט ילדים פה נשארו
אין אבא, אין אמא, אין דוד
מעט ילדים לבדנו
שומעים מנגינות רחוקות.
יש ארץ כך שרה לי אמא
צומחים בה עצים מתוקים,
לארץ הזאת עוד נגיע –
נעופה כמו ציפורים.
שירים שם תלויים בשמים
ציפורים עליזות ושכחות
ולנו רק גדר ותיל
איך נעוף אל הארץ הזאת?

דודי פחד להשאר לבד,
תמיד אחד ביד אמי
כדי שלא תוכל לנטשו.
אכן הם לא הופרדו
הם זכו לחסד רב
להתחבק ולהתגשק
עד תם.

בקרון הפכו לגוף אחד
בתוך גוש האדם
עצמה האם את עיניה
ולחשה לאזני בנה:
עוד מעט נגיע לעולם אחר,
לעולם שלו וטוב יותר.
אל תבכה בני היקר,
אקנה לך שני דובונים קטנים.

מעט על יאנוש קורצ'אק

יאנוש קורצ'אק נולד בוורשה למשפחה עשירה ומתבוללת. כשסיים את לימודי הרפואה שלו פנה לתחום החינוך ויצא לעבוד במחנות קיץ לילדים מרובעי העוני בפולין. ב-1911 היה קורצ'אק למנהלו של בית היתומים היהודי החדש בוורשה בו כיהן עד יומו האחרון. גישתו החינוכית הייתה מאוד מהפכנית – הוא הנהיג שלטון עצמי בקרב קהיליית הילדים. בתוך הפנימייה של קורצ'אק היו הילדים אחראיים על הגל, מהתורנות השוטפת בניקיון ועד הוצאת העיתון של הילדים. הילדים בפנימייה קבעו את החוקים שבה, ולמעשה כמעט ניהלו אותה בעצמם.

קורצ'אק היה קצין מבחן לנוער, מרצה באוניברסיטה ובמכון היהודי למורים והתעסק בסוגיות החינוך הקשות כשבוא מציע גישות אלטרנטיביות לחינוך, שונות משהוצגו ושנעשו בעבר. משנכבשה פולין בשנת 1939 ע"י הנאצים, השתדל קורצ'אק למען בית היתומים שלו שהועבר לגטו והציל רבים שנותרו ללא מחסה. כשהגיעה ההוראה לצאת למחנה המוות הלך קורצ'אק עם ילדיו למותם ולמותו שלו. הוא סירב להשתחרר תמורת הצעה כי יחזור בו מההאשמות שהטיח כלפי הנאצים וליווה את ילדיו עד הרגע האחרון.

יאנוש קורצ'אק וילדיו

יאנוש קורצ'אק לא רצה להפקיר את מאתיים ילדיו. יום או יומים בטרם חל המצור ברחוב שנה 16, הורה לילדים לרחוץ מכף רגל ועד ראש וללבוש בגדים בהירים. לכל ילד היתה שקית לאוכל ובקבוק מים. לא ידוע אם אמר לילדים מה צפוי להם ולאן יובילום. נודע רק זאת, שכאשר פרצו הגרמנים רוצחי הילדים אל הבית, עמדו יאנוש קורצ'אק ואיתו כמה מן האחיות עם מאתיים הילדים המוכנים לקדם את פני המוות...

...כלבי הצייד ההיטלריסטים התנפלו על הבית בצעקות פרא. מאתיים ילדים, מאתיים יצורים פורחים, עמדו אחוזים אימת מוות, חשים שהנה הנה יירו בהם עד אחד.

הילדים לא צעקו; הנפשות הטהורות שנידונו למוות לא בכו, לא ברחו, לא התחבאו, הם רק נלחצו כאנקורים דווים אל מורם ומחנכם, אביהם ואחיהם הגדול, כדי שיגן ויסוך עליהם.

הוא עמד ראשון בשורה. בגופו הצנום והתשוש סכך עליהם. הגרמנים לא גילו כלפיו מידה כל שהיא של יראת כבוד, חיות האדם בנאציות! אקדח ביד אחת ומגלב בשניה - הרימו קול נביחה:

מארש!

...יאנוש קורצ'אק צועד ראשון, גלוי ראש, חגור חגורת עור, נעול מגפיים כפוף ושחות, אווז ילד בידו. הולכות גם כמה אחיות בסינרים לבנים ומאחריהם - מאתיים ילדים לבושים בגדים נקיים, מובלים אל העקדה... אבני הקירות זעקו למראה התהלכה...

מתוך כתב-יד שנתגלה בארכיון הגיטו מיסודו של עימנואל רינגלבלום.

בכל שנות שלטונם עשו הנאצים כל מאמץ כדי להרוס את ריקמת החיים היהודיים באירופה. הם התחילו בשלילת מקורות הקיום החומרי של היהודים והמשיכו בניתוקם מהפעילות התרבותית, הם פגעו בזכותם ללמוד וללמד, בזכותם להקים משפחה או לשמור על שלמותה. הם הגבילו את חופש התנועה ופגעו בערכים מקודשים. ולבסוף הם כלאו את היהודים בגטאות ורצחו אותם בדרכים שונות ומשונות.

השוואה הגיעה לשיאה בהפעלת מחנות ההשמדה, שאליהם הובלו היהודים מרחבי שטחי הכיבוש ושם נרצחו.

לאורך כל התקופה הזאת (1933-1945) התעוררה ביתר שאת המסורת ההומניסטית של היהדות - החינוך לעזרה הדדית, לצדקה, לתקווה ולאמונה שאין לנטוש את חברי הקהילה לגורלם. למטרה זו היו שותפים יהודים שומרי מצוות ומסורתיים, יהודים מתבוללים, חברי תנועות פוליטיות ואידיאולוגיות, אנשי חינוך ועוד.

התגייסותם של יהודים יחידים, ארגונים ותנועות לעמידה מול כוונות הנאצים ומעשיהם פורסת יריעה מופלאה ורבתגונית של **התנגדות**.

ואכן, ההתנגדות היהודית לבשה פנים רבות: הברחת מזון, קיום לימודים במסתור, שמירת מצוות ותפילה בהיחבא, הצלה של יחידים וקבוצות - בעיקר ילדים שהיו המטרה הראשונה של הנאצים, ועוד ועוד.

לפעולות הללו צריך להוסיף את ההתנגדות התרבותית של סופרים ואמנים, ציירים ומשוררים ואת מפעלי התיעוד שהתקיימו בגטאות שונים, שלכולם היתה מטרה אחת משותפת - לעמוד מול כוונת הגרמנים לשלול את צלמם האנושי של היהודים.

פעולות אלה ועוד רבות אחרות התרחשו ברחבי אירופה הכבושה, מצרפת במערב ועד לשטחי ברית המועצות הכבושים במזרח, מדנמרק בצפון אירופה ועד לצפון אפריקה. למסכת ההתנגדות היהודית לנאצים, על גווניה ויריעתה הנרחבת, לא היה אח ורע באף מדינה כבושה באירופה, וזאת למרות היותם של היהודים מבודדים וחסרי כל סיכוי.

לנוער היהודי היה תפקיד מיוחד ומפואר במסכת ההתנגדות היהודית לנאצים. בכל הפעולות שהוזכרו לעיל בלטה תרומתם של הצעירים, ובמיוחד של חברי ארגונים ותנועות נוער, ללא הבדל השקפה והשתייכות פוליטית.

הנוער היה מעורב בפעולות עזרה וסעד ליהודים בגטאות השונים, בפעולות חינוך ותרבות ואף הממשיך בפעילויות תנועתיות שונות מתוך תקווה כי בעתיד יוכל להגשים את חלומותיו ותוכניותיו.

בני הנוער נקראו כל העת בין האחריות כלפי בני משפחותיהם והדאגה לקיומם החומרי לבין הצורך האופייני כל כך לגיל הנעורים, לפעול במחיצת חבריהם במסגרות המיוחדות שלהם.

הקרע הנפשי הזה הגיע לשיאו בתקופת ההתארגנות של תנועת ההתנגדות המזוינת, שהחלה לקרום עור וגידים בגטאות השונים. אז נדרשו הצעירים להחליט אם להצטרף לבני משפחותיהם או לעזוב אותם למען הפעילות המחתרתית. וכאשר החלו לקום הארגונים הלוחמים, היו אלה נערים והנערות היהודיים אשר נשאו על גבם את עיקר המאמץ.

התנגדות ומרד

- - - היתה רוח כזו בתנועה החלוצית
ובתנועות הנוער שלנו שאמרה: מרד!
מחשבה - מרד, חיים - מרד. הכל מכוון
למרד. ידענו שישראל קיים ויתקיים ויש
שהכוות נותן טעם ותוכן לחיים הנותרים.
יעדנו: למען החיים ולמען אלה שמעבר
ליס, למענם ולמעננו, לכבודם ולכבודנו,
להמשך אשר יבוא, לדורות הבאים -
מרד!

יצחק צוקרמן

הקריאה להגנה

(מתוך כרוז המחתרת היהודית לנוער הגיטאות להגנה)

נוער עברי! אל תאמינו למוליכי שולל. משמונים אלף היהודים בירושלים דליטא שרדו עשרים. לעינינו גזלו את הורינו, אחינו ואחיותינו. - איה מאות הגברים שגורשו על ידי החוטפים? - איה הילדים, הנשים שהוצאו במעורמיהם בליל הפרובוקציה? לאן הובלו היהודים ביום הכיפורים? ... מי שהוצא משער הגיטו - לא חזר עוד...
הסירו את האשליה, המיואשים! ילדיכם, בעליכם, נשיכם אינם עוד! - - היטלר חושב להשמיד את כל יהודי אירופה. - אל נלך כצאן לטבח! - אמנם חלדשים ואין אונים אנו. אך התשובה היחידה לשוחט - ה ת ג ו נ נ ו ת.
- אחים! טוב לנפול כלוחמים בני-חורין מלחיות בחסד המרצחים.

נ ת ג ו נ נ , נ ת ג ו נ נ ע ד נ ש י מ ת נ ו ה א ח ר ו נ ה !

פקודה קרבית

אל כל הריכוזים היהודים בשטח הגנראל-גוברנמאנט

ההשמדה הסופית מתקרבת והולכת. האויב מגייס כוחות נגד שרידי יהדות פולי, אל נחכה באפס מעשה למוות. אל נקווה לסיום פתאומי של המלחמה ולשחרור מהיר. עלינו לצאת בעצמנו למלחמה על קיומנו.
ה צ ע י ר י ם -- רק עם נשק ביד אפשר לחיות בימי הסערה הזאת. הכנסו לשורות הנוער הלוחם, הצטרפו לפעולה המלחמתית הכללית. כל אחד על המשמר, שנקבע לו - יעבור-נא למצב התגוננות פעילה. אל תתנו למאורעות היום להפתיע ולהקדים אתכם.
י ה ו ד י ם -- מי שאין לו כוחות להשתתף בקרב, מי שאינו מוכשר לקחת נשק ביד, יציל נא את נפשו שלו. אל תניחו בעצמכם את הראש מתחת למאכלת.
אסור להתמהמה. טעמים מוטעים או נוחיות ופחד מפני תוצאות אל יאפילו על הסכנה האמיתית. ברחו דרך כל סדק - דרך חומות, גדרות, תיל דוקרנו. התערבו בין ההמון העירוני האלמוני, כדי להטעות את האויב. לכו ומצאו לכם מקלט ביערות ובהרים, נצלו כל דרך לבריחה: נתקו את הכבלים, שבהם אסרו אתכם האויב והנטייה להכנע.
קומו, כדי שתהיו מוכנים ברגע המכריע.

המפקדה העליונה של ארגון הנוער היהודי החלוצי הלוחם

*נדפס בעיתון "החלוץ הלוחם", שנה ב', גליון 31

כ"ו באב תש"ג, 27.8.1942

"עתה ברור לנו כי כל אשר אירע עולה על המשוער. בהתנגדותנו לגרמנים עשינו למעלה מכוחותינו. אך כוחותינו אוזלים והולכים. אנו עומדים על סף החידלון. פעמיים הכרחנו את הגרמנים לסגת אך הם חזרו במשנה כוח. אחת מפלוגותיה החזיקה מעמד כארבעים דקות. פלוגה אחרת לחמה כשש שעות.

המוקש שטמנו בשטח "מיצוי המברשות" התפוצץ. אז התקפנו את הגרמנים וגרמנו להם אבידות כבדות. אבידותנו בדרך כלל לא היו מרובות, "אף זה הישג". ז' נפל ליד מכונת היריה. מרגיש אני כי דברים גדולים מתרחשים וכי הדבר שהעזנו לבצעו ערכו רב ועצום. מחוסר ברירה עוברים אנו היום לשיטה הפרטיזנית. הלילה יוצאות שש פלוגות קרב ולהן שני תפקידים: בילוש המקום ותפיסת נשק. זכרו: "נשק קצר" אין לנו בשבילו ערך. בנשק זה משתמשים אנו לעיתים נדירות. נחוצים לנו הרבה רובים, רימונים, מכונות יריה וחומר נפץ.

אין בכוחי לתאר בפניכם את התנאים שבהם "חיים" עתה יהודי הגטו. יחידים בלבד יוכלו אולי לעמוד ביסורים אלה. השאר ימותו במוקדם או במאוחר. גורלם נחרץ. אף על פי שאלפים משתדלים להסתתר בסדקים ובחורי עכברים, אין להדליק נר מחוסר אויר...

היו ברוכים אתם מהחוץ. אפשר ויקרה נס וביום מן הימים נתראה. ספק, ספק גדול...

שאיפת חיי האחרונה נתמלאה. **ההגנה העצמית היהודית הייתה לעובדה. ההתנגדות היהודית והנקמה הפכו למעשה.** אשרי וטוב לי, שהייתי בין ראשוני הלוחמים היהודים בגטו.

מרדכי אנילביץ'

נכתב בידי מרדכי אנילביץ' מפקד גיטו וארשה, בעצם ימי המרד, ביום 23 לאפריל 1943 היתה זו קריאה אחרונה מן בגיטו אל "העולם החיצוני" לעזרה והצלה.

מרד היהודים

נשקנו היה" אקדחים - אקדח לכל אדם רובים מועטים, אקדח אוטומטי, מוקשים שהוטמנו בחמישה-ששה מקומות, פצצות מתוצרת עצמית, בעלות כוח נפץ גדול, בקבוקי הצתה, רימונים פולניים וגרמניים, להגנה ולהתקפה. נוסף לכך היה לנו עוד נשק אחד: אידיאה גדולה, נכונות, מסירות-נפש. ראינו את אידיאת המרד כאידיאה מרכזית בחיינו. לא ראינו היתר לעצמנו לחיות עלי אדמות ולהתהלך, אחרי חיסולם של חמישים ריבוא יהודים בווארשה ושל מאות יהודים במקומות אחרים, אלא רק אם נחיה בשם המרד. ואת הכל, את הטוב ואת הרע, כל צעד, כל מחשבה וכל מעשה. בחנו מנקודה זו: מרד או לא מרד.

- - היתה רוח כזו בתנועה החלוצית ובתנועות הנוער שלנו שאמרה: מרד! מחשבה - מרד, חיים - מרד. הכל מכוון למרד. ידענו שישראל קיים ויתקיים ויש שהמוות נותן טעם ותוכן לחיים הנותרים. יעדנו: למען החיים ולמען אלה שמעבר לים, למענם ולמעננו, לכבודם ולכבודנו, להמשך אשר יבוא, לדורות הבאים - מרד!

יצחק צוקרמן

שיר הפרטיזנים היהודים

חירש גליק (עברית: אברהם שלונסקי)

אל-נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מאדץ-התמר עד ירכתי-כפורים
אנחנו פה - במכאובות וייסורים,
ובאשר טיפת דמנו שם ניגרה,
הלא ינוב עוד עוז-רוחנו בגבורה.

עמוד-השחר על יומנו אור יהל,
עם הצורך יחלוף תמולנו כמו צל,
אך אם, חלילה, יאחר לבוא האור -
כמו ססמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב,
הוא לא שירת ציפור הדרור והמרחב,
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדיו שרוהו ונאגאנים בידם.

על כן אל-נא תאמר: "הנה דרכי
האחרונה,

את אור היום הסתירו שמי העננה!"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

העם היהודי יחיה! - יצחק (אנטק) צוקרמן

נש ידעו כי רק יחיד סגולה ינצלו; כי הם, רובם ככולם, יאבדו בשם שאבדה היהדות כולה שבפולין, היהדות בת הכיליונים.

אולם הם גם ידעו כי העם היהודי חיה יחיה, כי כותם שלהם, יותם כחייהם, חשוב מאוד למען קיומו של העם. הם ידעו כשכחותו של כוות במערכה והיא כלחכה לשם הצלת הכבוד, כבוד יהודי ואנושי; למען כבודם של אלה שישרדו, למען כבודו של העם שיישאר בחיים וכבודם של הדורות הבאים.

הם נפלו, אך האמונה שלהם ניצחה. העם חי וקיים. העם עומד ביראת כבוד לזכר מערכה זו של גיבוריו, העם ישאב תמיד כמערכה זו כוח ואמונה. על הערך והאידיאלים של מערכה זו יחנך העם את בניו, את הדורות הבאים. - - -

יצחק (אנטק) צוקרמן

חלום חיי קם והיה...

נפל דבר שהוא למעלה מחלומותינו הנוכחים ביותר. הגרמנים ברחו פעמיים מן הגיסו. פלוגה אחת שלנו החזיקה מעמד 10 דקות, השניה - למעלה משש שעות.

...יצדנו לא נפל עד עתה אלא קרבן אחד בלבד, יחיאל נפל כחייל על יד מכונת הירייה.

...הקשר נותק, סדנת המכשירים אחודה להבות צזה שלושה ימים. אין לי קשר עם הפלוגות.

שרפות רבות בגיסו. אתגול בער בית-החולים. גושי בנינים אחודים להבות. המשטרה פורקה...

...מהמערב אנו עוברים לשיטת פעולה פרטיזאנית. בלילה מובאות שלוש פלוגות שלנו. שני תפקידים

לפניהן: סיור מצוין והשגת נשק, דע, האקדח - אין לו כל ערך. כמעט לא השתמשנו בו. נחוצים לנו:

רימונים, רובים, מכונות-ירייה וחומר נפץ. לא אוכל לתאר לפניך את התנאים בהם חיים היהודים. רק

יחידים יחזיקו מעמד. כל השאר ייספו, במוקדם או במאוחר. הגורל נחרץ...

...היה שלום, יקירי, אולי עוד נתראה.

העיקר: חלום חיי קם והיה, זכיתי לראות הגנה יהודית בגיסו בכל גדולתה ותפארתה.

מתוך מכתבו האחרון של מרדכי אנילביץ', 23 באפריל 1943, אל יצחק צוקרמן, העושה בשליחות הארגון היהודי הלוחם בצד ה"ארי" של וארשה.

המרד הגדול

אף במרד זה היה הנשק שבידינו מועט. אף-על-פי-כן מה רבה היתה התמורה מאז ירינו את יריותינו הראשונות באויב במרד הראשון! בימים ההם - והן ירחים אחדים בלבד חפו מאז - עמדנו בודדים, קבוצה קטנה מול קלגסי אויב רבים, ובפנים - מול אדישות עוינת מצד אחדים מראשי הציבור, וכל כלי מלחמתנו - רימונים ואקדחים אחדים... ואילו עתה, מאות לוחמים קבועים בעמדות מוגנות, מוכנים ומזומנים לעמוד עמידת יאוש במלחמתם נגד האויב, וברשותנו אקדחים הרבה, רובים, כלים אוטומטיים, רימונים, פצצות מתוצרת עצמית לרוב ואלפי בקבוקי מולוטוב, זה "הנשק הסודי של היהודים" בפי הגרמנים המשתאים. הנוער היהודי כולו מוכן להתייצב יחד עמנו בקרב, אף שאין בידינו לצייד את כולם; לולא זאת היו נלחמים במרד אפריל לא חמש מאות, אלא אלפים רבים היו מסייעים בידינו. מעט היהודים שנותרו לפליטה, רואים עתה בנו את משענתם היחידה נוכח חורבן חייהם. סקרנו בפעם האחרונה את כל קבוצות הקרב וכשהנץ השחר הגעתי לקבוצתו של זכריהו ארטשטיין, בה לחמדת במרד אפריל.

הבוקר אור ואנחנו ניצבים כולנו הכן בעמדותינו. מרחוק נראה צבא גרמני רב נוהה אל הגיטו, ממש כמו לחזית...

...בקבוצתי נמצאים שלושים איש מזויינים ברובים אחדים, באקדחים וברימונים ופצצות מתוצרת עצמית והרבה "בקבוקי מולוטוב". עמדנו בקומות העליונות של הבתים בקרן נאלבקי-גנשה, והיינו הראשונים שקיבלנו את פני המרצחים. מאות גרמנים מצוחצחים ועליזים צעדו בסך בשורות צפופות ומארש צבאי בניהם. הם הולכים "לקרב האחרון" עם היהודים. אך עברו את עמדתנו הופתעו ממטר פצצות ורימונים שניתכו על ראשם. הוטלה בהם מהומה ואנחנו זינקנו ממחבואינו והרגנו בהם באקדחינו וברובים המעטים שבידינו. רחובות הגיטו נתמלאו שלוליות דם של גרמנים. משראינו את הגרמנים, שעוד לפני רגעים מספר צעדו שלווים ובוטחים להשמיד יהודים, ועתה היו לחלקי גוף מרוסקים וטובעים בדם ובבוץ - פרצנו בתרועות גיל. בחורה אחת, תמר שמה, נתרגשה עד מאוד וצעקה בקול לא לה: **הפעם שלם ישלמו.**

שעות תמימות עמדנו בקרב עם הגרמנים... הקרב מגיע לשיאו. גרמנים צונחים ומתבוססים בדמיהם.

לפתע הושלך הס - הגרמנים נרתעים. הרץ המסייר בגזרה בא ומודיע שהאויבים נסוגו בהשאירם את חלליהם. אנחנו המומים ושיכורי-ניצחון. לא ישענו את נפשנו...

מתוך ספרה של צביה לובטקין "בימי כליון ומרד"

מוות של כבוד

איש לה הושיט ידו ליהודים הנשמדים, אף לא השתדל לסייע להם במידה כזו שתאפשר בריחתם של יחידים מסכנת ההשמדה. הכליה שבאה עלינו נראתה כמרמס תולעים ולא כאבדנו של עם בעל ערכי תרבות גבוהה. בשעה שעלתה על הפרק בעיית היהודים, פחתה השנאה גם אצל הגרמנים, היתה סולידאריות עם האויב כדי לראות מתוך שמחה במפלתם של היהודים. מעטים בלבד שמרו על מידת האנושיות ואף אלה לא העיזו לתת לזה ביטוי כלפי חוץ. אמת בדידותנו חזרה ונתאשרה גם הפעם. את עולה הכבד של בדידות זו נירא עד יומנו האחרון. לאורה נשוב ונראה כי אין לנו פתרון אלא אחד: שחרור עצמי.

אין לנו להישען אלא על עצמנו בלבד, רעיונות פוליטיים אחרים מוליכים שולל; שילמנו מחיר רב מדי בעד רגש השאננות שהיה קיים בנו באירופה העשירה. השלינו את עצמנו בתקווה ששחרורנו יבוא על-ידי אחרים, איבדנו את הפרספקטיבה היסודית, ותחת לכוון לעצמנו עצמאות משלנו פיזרנו בשדות זרים כוחות שאין להעריכם. ומי יודע מה היה עתידה של היהדות אילמלא היישוב בארץ, שהתבסס לפני פרוץ המלחמה בהגיעו לחצי מיליון נפש. גרעין זה של מדינת-יהודים מהווה ערובה לתחיית העם, הוא מצווה להאמין כי תקום מחדש יהדות עצמאית משופעת כתמיד ערכי רוח עמוקים. לכן קל יותר למות מתוך הכרה כי שם פועמים עדיין חיים יהודיים אמיתיים, כי קיימת פינה בעולם הרחב אשר בה האדם אינו זר ואינו בן-מוות גלמוד.

לא היה טעם למותנו אילמלא ההרגשה, כי לאחר הסתלקותנו מהעולם יהיו הם היחידים אשר יזכירו אותנו מתוך התרגשות-אמת, משום כך, גם לנוכח המוות הוודאי אנו מתייחדים עמהם במלחמה על העתיד. כל פעולה מצדנו סוללת דרך לחופש שפני העם, מקדמת בניינה של מולדת עצמאית. התעוררותנו היא מחאה נגד הרע המציף את העולם. כתשובה לטרור שדיכא את עמנו אנו נלחמים לצדק, לחופש שצריך להאיר לאנושות כולה. **רוצים אנו למות ככה שעלבון מות-עבדים לא ימיט בעתיד חרפה על היהדות, שלא תצטרך להזכיר בבושה את יהודי אירופה שהובלו לטבח ללא התנגדות ולא היה בהם אומץ הלב לעמוד על נפשם.**

לא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין, נבצע לפחות כעת את תפקידנו ההיסטורי. **עלינו להרים את קרנו של העם האובד, להסיר מעליו את אות-הקלון של עבדות ולהעמידו בשורת עמים חופשיים ברוחם.** תקוות השווא להישאר בחיים איננה נותנת לשרידים היהודים לעמוד על נפשם עמידה פעילה. ברם, אלה אשר בחרו בחיי חרפה במקום למות מות כבוד, הוציאו את עצמם מכלל היהדות בפורקם מעל צווארם את האחריות לעמם. לא לאלה מופנית קריאתנו, כי אם אל אלה שליבם היהודי האמיתי יפעם עד נשימתם בלי בהלה ובלי פחד מפני המוות.

סוד כוחה של התנועה

"זהו בעצם סוד כוחה של התנועה: שידעה תמיד לתבוע מאנשיה. היא רצתה לחנך וחינכה אנשים מהפכניים, שעמדו ויכלו לעמוד, בתקופות שונות ובתנאים קשים, על קוממיות האדם בישראל ועל קוממיות האדם בכלל. רק בכח החינוך שקיבלנו, יכולנו כך לעבור את התקופה הזו."

"אינני יודעת, אם הסברתי די הצורך איך רצינו לעמוד. סיפרתי שהיינו מגיעים לפעמים לידי הפרזה יתירה בשמירה על מוסריות האנשים, על כל אחד מאיתנו- כל אחד על עצמו וכולנו יחד על התנועה.

כח מוסרי זה - מנין בא? יכולנו לעמוד בגיטו כאשר עמדנו רק מפני שהיינו קולקטיב, תנועה, מפני שכל אחד ידע שאיננו בודד. כל יהודי הועמד בדד מול גורלו, יחיד ועזוב מול האויב כביר הכוח. אך אנחנו עמדנו מהרגע הראשון ועד הסוף כקולקטיב, כתנועה. הרגשה זו - שישנה תנועה, שיש ציבור אנשים הדואגים איש לרעהו, שיש דרך משותפת, היא שאפשרה לכל אחד מאיתנו לעשות את אשר עשינו.

הדבר הטרגי ביותר היה, שיהודים לא ידעו מה לעשות. מאז הימים הראשונים, משהתחילה הדמורליזציה הגדולה בגיטו ועד ימי החיסול והמוות - לא ידעו מה לעשות. ואילו אנו ידענו מה רצוננו, לאור הערכים שהתחנכנו בהם, חיפשנו ומצאנו את הדרך. זה היה הכוח שאפשר לנו לחיות. ובעצם, זה הכוח המקיים את השרידים בחיים עד היום הזה."

מתוך "בימי כליון ומרד" / צביה לובטקין

צביה לובטקין

חברת תנועת "דרור" מראשי המחתרת החלוצית בפולין. היתה בין מקימי הארגון היהודי הלוחם, חברה במפקדת הארגון, וחברה בוועד היהודי הגדול. נלחמה בגיטו המרכזי, וב-10.5.43 הובילה לוחמים דרך תעלות הביוב לצד הארי. השתתפה במרד הפולני באוגוסט 1944, ולאחר המלחמה עלתה לארץ-ישראל והיתה ממקימי קיבוץ לוחמי הגטאות וממסדי בית לוחמי הגטאות למורשת השואה והמרד ע"ש יצחק קצנלסון.

דברי אבא קובנר בדיון בוילנה

מאז ישיבת המועצה האחרונה דללו שורותינו. בתקופת הביניים נעקרו מתוכנו בכוח הקרובים לנו ביותר והובלו למוות עם המוני ישראל...

חייבים הננו עתה לעשות את חשבון מצפוננו, חשבון מלא. עם עקירתם של חברינו ניצבה לפנינו האמת בכל מערומיה, אותה אמת שעדיין היא מעורפלת לעיני רבים מתוכנו. ואמת זו אומרת: אין להאמין בכך, שאלה שנלקחו מאיתנו חיים. שהובלתם היתה אך גירוש. כל שאירע לנו עד עתה משמעו פונאר - מוות. ואף עובדה זו אינה האמת כולה. כי גדולה ועמוקה היא ממנה לאין שיעור. השמדתם של אלפים אינה אלא בשורת הכחדה של מיליונים. מותם שלהם הוא אובדנו השלם.

עוד קשה לי עתה להסביר, על שום מה שותתת דם וילנה ולעומתה רוגעת ביאליסטוק בשלווה. על שום מה אירע כך ולא אחרת. דבר אחד ברור לי: וילנה אינה וילנה בלבד. פונאר אינו אפיזודה... זוהי שיטה מושלמת. עומדים אנו כאן לפני שיטה מחושבת היטב, שלעת עתה סמויה היא מאיתנו.

כלום יש מנוס ממנה? לא, אם שיטה עקבית כאן, בריחה ממקום למקום אינה אלא אשליה. שהרי מי יימלט מגטו וילנה לביאליסטוק או ורשה? בני אדם צעירים, זריזים וחסונים יותר. ובעיר האחוזת להבות ישתירו החלשים, הזקנים, הילדים. אך בבוא האסון גם לשערי אותן הערים, שבהן יחוש לו הנוער מפלט - ימצא אותו כשהוא כבר שבור ברוחו, גדוע שורשים, בלתי מוכן ונבוך. אכן, תשובתנו הראשונה חייבת להיות: אין מנוס במנוסה!

כלום קיימת אפשרות של הצלה? - אם גם אכזרי הוא להשיב, חייבים אנו ליתן את התשובה - לא, אין הצלה! ותשובתנו בדיון שתהיה ברורה יותר: ליחידים, לעשרות ומאות - שמא. לעם, למיליוני יהודים בעול הכיבוש הגרמני - אין הצלה.

האם יש מוצא? - כן. מוצא קיים: מרד והתגוננות מזוינת.

זהו המוצא היחיד, מוצא של כבוד לעמנו. מוצא זה חייבים אנו להבין בשלמותו. בדעה צלולה, בלב עמוק, בכל החושים - במלוא ישותנו. לאורו חייבים הננו לחיות היום כדי שתהיה שהות בידנו להכין לקראתו מחר את ההמונים. לפי שמוצא זה - בדיון הוא שיהא מפעל מאורגן ורב מידות...

איך נעמיס על עצמנו אחריות למעשים שסופם להביא קורבנות לאלפים? אכן, תהא האחריות הקולקטיבית בחיינו אחת הבעיות הקשות ביותר. אך בסיכום אחרון, מה משמעותה? פעולתנו ייתכן שתדחק את הקץ, תביאו בטרם מועד בואו בלאו הכי.

התנגד מי שהבריא כיכר לחם.

התנגד מי שלימד בחשאי.

התנגד מי שכתב והפיץ עלון מחתרת שהזהיר וקרע
אשליות.

התנגד מי שהגניב ספר תורה.

התנגד מי שזייף תעודות "אריות" שהעניקו חיים.

התנגד מי שהבריא נרדפים מארץ לארץ.

התנגד מי שכתב את הקורות וטמן בחול.

התנגד מי שהושיט עזרה לראוי לה ממנו.

התנגד מי שאמר מילים שקרבו את קצו.

התנגד מי שקם בידיים ריקות על הורגיו.

התנגד מי שקישר בין הנצורים והבריא הוראות ומספר
כלי נשק.

התנגד מי ששרד.

התנגד מי שלחם עם נשק ביד ברחובה של עיר, בהרים
וביער.

התנגד מי שהתקומם במחנות המוות.

התנגד מי שמרד בגטאות, בין קירות נופלים, במרד
הנואש ביותר שידע האדם המורד מעודו.

חיים גורי ומוניה אברהמי, "פני מרד", 1985

מן הדלקה זהיא

מן הדלקה זהיא, אשר שרטה גופכם
המעונה והחרוד,

נשאנו אש-לפיד בוער לנשמתינו,

ובה הדלקנו את שלהבת החרות,

עמה הלכנו בקרבות על אדמתנו.

את מכאובם, שאין לו אח במכאובים,

יעקנו לברזל-חוצבים ומחרשות חדות

שיניים;

את עלבונכם הפכנו לרובים;

את עיניכם למגדלור-ספינות, קרבות

בליל.

ממשואות עירכם ההרוסה

נטלנו אבן מפיחת ומנותצת,

והיא הפכה לאבן הפינה ואבן המסד,

לאבן החומה אשר אינה נפרצת.

שירכם, אשר נחנק בשלהבות,

עלה פרוץ בפי פלוגות המחץ כמו נדר,

ועימדו עלו העוז והכבוד,

והתקווה העתיקה אשר אינה אובדת.

נקמנו את מותכם המר והבודד

באגרופנו, שכבד הינו וחם הוא;

לגטו השרוף הקמנו פה-גל-עד,

גל-עד-חיים, אשר לנצח לא יתמו.

חיים גורי

מרד הזונדרקומנדו באושוויץ / ישראל גוטמן

ביום שפשטה הידיעה על טראנספורט שני - פרץ המרד. הוא הקיף במשך דקות ספורות כשש-מאות מעובדי הזונדר. הקרמטוריום מס' 2 נשרף ופוצץ כליל. הקאפו הגרמני, הידוע באכזריותו, הושלך חיים אל תוך הכבשן ובקרב פנים-אל-פנים נהרגו ארבעה אנשי ס.ס. ונפצעו רבים. שטח המשרפות הפך לשדה קרב. האסירים פרצו את הגדר ומאות נתפזרו בסביבה. כמה בהלה בין הנאצים. אלפיים קלגסים הוזעקו, והוכרז מצב הכן במחנה. הנאצים קראו את האסירים היהודים בבירקנאו ל"אפל".

הם התרוצצו כעכברים בבוא הסערה. נמוגו הביטחון העצמי וגאוות הנאצים. נתברר שאומץ ליבם עמד להם בעיקר בשעות הרצח.

אסירי בירקנאו והמחנות האחרים לא באו לעזרת האסירים המתקוממים. גורל המורדים נחרץ מראש. אך יום המרד של הזונדרקומנדו היה לסמל של נקמה ועידוד לאסירים. במקום ששימש במשך שנים גיא הריגה למליוני קרבנות, נפלו - מידי האסירים-הנאצים הראשונים באושוויץ. והיו אלה יהודים שנלחמו. במחנה הענקי, שמנה רבבות אסירים כלואים, פרץ קומץ יהודים את אווירת הכניעה וההשלמה עם הגורל. התקוממות הזונדר הוכיחה לאסירים בני אומות אירופה כי היהודים יודעים ללחום על חייהם.

אשרי הגפרוד

אשרי הגפרוד שנשרף והצית להבות.
אשרי חלחבה שבערה בסתר לבבות.
אשרי חלבות שידעו לחדול בכבוד,
אשרי הגפרוד שנשרף והצית להבות.

חנה סנש

חנוכה באושוויץ / ליוויה

"קשה מאוד היה לנו לדעת תאריכים, חגים, וכו'. רבים התקשו אך להבדיל בין יום ולילה. חילופי לוח השנה נראו כשייכים לפלנטה אחרת. אך היו בינינו כמה נערות דתיות, וביניהן אחת במיוחד, בת של רב, שידעה תמיד את הימים והחגים, וגם את השבת. היא סיפרה לנו שחנוכה כמשמש ובא. כשהתקרב היום, אני ואמי תכננו להשיג כשהו שישמש לנו כמנורה. הנר יהיה כמה חוטים דקיקים, וגם השמן היה דבר כותרות של כמש. אבל הבעיה העיקרית הייתה החנוכיה. לפתע, כצאנו פתרון. כמה כהבנות יצאו לעבוד כחוץ לשערי המחנה, ולתדהכתנו עברנו דרך שדה תפוחי אדמה. בשעה שהסוהרת שלנו הייתה עסוקה לרגע, לקחנו כמה תפוחי אדמה, הסתרנו אותם כתחת לבגדינו ושכרנו אותם לסוף היום. תפוחי האדמה האלו היו תוספת חשובה לתפריטינו הדל. בכל יום, כישהי אחרת יצאה נשכרת מן הכציאה: בכל יום הבאנו עוד כעט כוח לחברותינו האסירות. אך בערב נר ראשון של חנוכה, כל תשוכת הלב הופנתה מכזון גופני לכזון רוחני. אף שבמקרים מסוימים תוספת הקלוריות היתה הדבר היחיד

שהחזיק אותנו בחיים, היה צורך גדול יותר: להדליק נרות ולהכריז על ניצחון רוחני על שובינו. לכן שכנו בצד ארבעה תפוחי אדמה, חתכנו אותם לחצי וניקינו אותם כדי שישמשו כחנוכייה. הפתילים נלקחו כחוטים של בגדינו הקרועים, והשמן נגנב בסכנת חיים מסדנת הכבונות. אנחנו, נערות צעירות באושוויץ, חגגנו את ניצחון כתתיהו והחשמונאים, ואת הנס שזכו לו. המנורה דלקה שמונה ימים."

"זה קרה" - סיפורים משם

"הלכנו בחמישיות.
פסענו בשתיקה.
לא שתינו זה שעות עשרים וארבע,
גם לא אכלנו. אין בכך כלום.
אין כבר צורך בדבר.
ואם יש? לכי זה אכפת?
לנו? כי אנו? האם אדם שבצלמו נולד?
"ח! ח! ח!" – "יש לך כוח לצחוק ילדה?"
"לא. זה סתם. אין בעיניים יותר דמעה,
רק הצחוק השטני הרוקד בכעי.
כתי יגבר הכל ודי?"
הלכנו בחמישיות.
שפתים יבשות וסדוקות. רגלים כדמכות
אך מתרומכות, כתוך הרגל?
כתוך פחד?"

אירנה ליבמן

מתוך עדות/חיים ממי

נכתופת כאסרו בתוניסיה

היהודים שנכלאו במחנות, הפסיקו להתרחץ, הפסיקו להתגלח, הפסיקו להלחם. אלה שחזרו היו רזים מאוד, והבדים שלהם היו מכוסים בוץ יבש וצואה, עד שהתביישנו להסתכל בהם.

במחנות הגרמנים ירו ביהודים החולים ובאלה שהלכו לאט.

במחנה שבו הייתי כלוא, דיברתי יום אחד באוזני חברי. הצנעתי לשיר את "התקווה". למרות שההכנות לא היה ידוע מאוד, השומרים עלולים להכיר אותנו, אבל דווקא הסכנה הזו איחדה אותנו. פקדתי בעברית: "עמוד דוס!" האנשים זקפו את ראשיהם והריכו את עיניהם אל השמים. ספרתי "אחת, שתיים, שלוש" – שוב בעברית. השיר פרץ, בקול רם, מזויף אבל באמונה כזאת, בהתרגשות כזאת, שהפסקתי להשגיח על האנשים והסתכלתי לשמיים גם אני.

חליכה לקסריה / חנה סנש

אלי אלי, שלא יגמר לעולם

החול והים

רשרוש של המים

ברק השמים

תפילת האדם

החול והים

חנה סנש

הכל התחיל מכך,
שבבוקר היה לי כאב ראש,
אחר כך רכילות שונות,
אזירה חדשה מדי פעם,
ואחר כך איזה חשש מוזר,
מערבב באימה גדולה
ויאוש כהה:
בעצם למי? לשם מה?
טובים ומוכשרים יותר נספן,
והעולם, גם לעומתם נשאר אדיש.
לא יפלו השמים, אם אחת נוספת
תאבד.
בכל זאת, אני לא רוצה למות,
אני רוצה מאוד לחיות.
נוראה היא המחשבה,
שאין לאן לחמוק,
שנתיצב ישר, בחמישיות,
במפקד רגיל יומיומי,
וכך בפשטות נלך למטרה הידועה.
אולם משהו מתדפק בתחתית הלב,
משהו בתחתית הלב מתרוצץ
ומסרב להחדיר למוח
מחשבה על מוות פתאומי.
משהו בפנים מעודד.
המחשבות סובבות כתועות,
אולי עוד לא הכל אבוד,
אולי לא יספיקו בכל זאת?

פולה בראון

"יקשה מאוד היה לנו לדעת תאריכים, חגים וכו'. רבים
התקשו אך להבדיל בין יום ללילה. חילופי לוח השנה נראו
כשוייכים לפלנטה אחרת. אך היו בינינו כמה נערות דתיות,
וביניהן אחת במיוחד, בת של רב, שידעה תמיד את הימים
והחגים... היא ספרה לנו שחנוכה כמשמש ובא.

כשהתקרב היום, אני ואני תכננו להשיג כשהו שישמש לנו
כחנוכה. הנר יהיה כמה חוטים דקיקים, וגם השכן היה דבר
של מותרות כמש, אבל הבעיה העיקרית הייתה החנוכייה.
לפתע, כצאנו פתרון - כמה מהבנות יצאו לעבוד מחוץ
לשערי הכחנה, ולתדהמתנו עברנו דרך שדה תפוחי אדמה.
בשעה שהסוהרת שלנו הייתה עסוקה לרגע, לקחנו כמה
תפוחי אדמה, הסתרנו אותם מתחת לבגדינו ושכרנו אותם
לסוף היום. תפוחי האדמה הללו היו תוספת חשובה
לתפריטנו הדל...

אך בערב נר ראשון של חנוכה, כל תשומת הלב הופנתה
כמזון גופני למזון רוחני. אך שבמקרים מסוימים תוספת
הקלוריות הייתה הדבר היחידי שהחזיק אותנו בחיים, היה
צורך גדול יותר להדליק נרות ולהכריז על ניצחון רוחני על
שובינו. לכן, שמנו בצד ארבעה תפוחי אדמה, חתכנו אותם
לחצי וניקנו אותם כדי שישמשו כחנוכייה.. אנחנו, נערות
צעירות באושוויץ, חגגנו את ניצחון כתתיהו
והחשמונאים..."

מתוך : בין תמולנו למחרנו

הסידי אומות העולם / חיים הפר

אני שומע את הכינוי "חסידי האומות", ואני מנסה
אני מנסה לחשוב על האנשים שנתנו לי מסתור ומחסה
אני מנסה לחשוב ושומע ושואל: לו הייתי במקומם
מה הייתי עושה?

אם אני, בתוך אוקיינוס של שנאה, מול עולם מתמוטט
ובוער

אם אני הייתי נותן מסתור לבן עם אחר?

"אם אני הייתי מוכן, אם בני משפחתי היו מוכנים
לחיות בפחד מתמיד כזה בתוך הרחוב בתוך השנים
לחלום בלילות את צעדס הכבד והמאיים של התליינים
מוכן להמשיך ולהלך בין מטחי היריות ולהבי הסכינים
בתוך לחשי הרכילות ומלמולי השמועות ותקוות
המלשינים."

"וכל זאת - לא לילה אחד, לא חודש, אלא - שנים!
וכל זאת - בלי לבקש שכר מן הקורבנות, רק את לחיצת
ידם

וכל זאת - רק מפני שאדם לאדם חייב להיות אדם
ואני חוזר ושואל את עצמי, עכשיו ומכאן:
האם אני האם אני הייתי מוכן?"

"בתוך המלחמה הנוראה - הם-הם שעמדו יום-יום בקרב
והם הצדיקים שבסדום שבזכותם העולם לא חרב
הם בתולדותיו של עמי הרצוח, החנוק הירווי והמת
היו עמודי החסד והרחמים שעליהם העולם עומד
ובפניהם, בפני גבורתם, שהיא עדיין לנו חידה
אנחנו, היהודים, מרכינים את ראשינו - בתודה".

אלה שידעו
כה התרחש כאן וכדוע,
חיבים לפנות מקום לאלה,
שיודעים כעת.
ופחות כמעט.
ולבסוף, שום דבר.

בעשב שניסה
את הסיבות והתוצאות,
מישהו חייב לשנב לו
עם שיבולת בין שיניו
ולבהות בעננים.

ויסלבה שימבורסקה

תחילה לקחו... / מרטין נימולר

תחילה לקחו את הקומוניסטים.
ואני לא התנגדתי,
כי לא הייתי קומוניסט.

כשהם באו לקחת את
הסוציאליסטים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי סוציאליסט.

כשהם באו לקחת את מנהיגי
הפועלים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי מנהיג פועלים.

כשהם באו לקחת את הקתולים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי קתולי.

כשהם באו לקחת את היהודים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי יהודי.

וכשבאו לקחת אותי
לא היה עוד מי שיתנגד.

מרטין נימולר, כומר פרוטסטנטי גרמני
שהיה ממנהיגי ההתנגדות להיטלר ונשלח
למחנה ריכוז על ידי הנאצים.

להציל את הבנות...

...אני צועדת וצועדת, ונדמה לי כאילו הקרקע
בוערת מתחת לרגליי, הנה-הנה יאסרוני... מדוכדכת
עושה אני נסיון נוסף - הולכת... לד"ר בוטקוויצ'נה,
שלמדתי איתה יחד לפני שנים... בית קטן, עשוי עץ.
נתקבלתי בסבר פנים יפות, הושיבו אותי, שמעו
בקשתי באהדה וגם... מסכימים לקבל את נעמי בת
החמש. היא הרי הקטנטונת במשפחתנו - אותה
ראשית כל יש להציל...

וכעבור יומיים, לאחר הירהורים ותיכנונים שונים,
החלטנו להעביר את הפעוטה העירה בתוך שק,
מתחת לתפוחי אדמה..

אני ממשיכה בנתיב יסורים שלי...

כל חיי לא אשכח כיצד קיבלו את פני ד"ר זוברנה
ובעלה, כיצד ניחמו אותי, הרגיעוני ואפילו נזפו בי,
משל הורי היו, בתוכחה על שלא הקדמתי לבוא
אליהם. ושוב אינני מאמינה למשמע אוזני: הם
מסכימים לקבל אחת מבנותיי ומבטיחים לסדרה
בתור רועה בכפר...

מה טוב היה לשמוע את דבריהם החמים,
האנושיים. איזו אמונה באדם הם נסכו בליבי.

כשיצאתי מביתם לרחוב, ראיתי שוב על דלתו של
הבית הסמוך את השלט של ד"ר ס. והשוויתי: שתי
רופאות הגרות בשכנות, ומה שונה יחסן לאנשים...

מתוך ספרה של ד"ר פרומה גורוביץ'
זיכרונותיה של רופאה

מתוך נאומו של חסיד אומות העולם אוסקר שינדלר במעבד
נטיעת העץ לכבודו בשדרת חסידי אומות העולם ביד ושם, 1962 :

"אכן לא היה קל בימים ההם. שום דבר לא היה קל. גם
בזמנים האלה כל אחד היה צריך להיות בסדר - אבל אל
תשכחו כי אז [כל] אחד פחד מהשני - גם הגרמנים. אני
השתדלתי להיות בסדר ואילו היו יותר גרמנים שהיו מוכנים
לסכן עצמם ודאי היה המצב אחר.

...לי היו לא מעט צרות בגלל התעסקותי ביהודים... באתי
לפולין לעשות עסקים ולא להציל יהודים. אבל נתקלתי
ביהודים. ... לא קשה היה לי לברוח עם רכושי - אבל נשארתי
אתכם עד הסוף. היום קל לדבר על כך אבל אז הכל היה קשה.
כי כאשר רציתי בוילצ'קה להציל 6 יהודים או להוציא
מהקרונוט 35 יהודים, חששתי לשתף בזה אנשים אחרים,
[כאמור, כל] אחד פחד מהשני. נכון כי היה לי האומץ.
לא נשקתי אתכם אבל אהבתי אתכם והשתדלתי לעשות
כמיטב יכולתי, ולעזור באותם המקרים שלא יכלתם לעזור
לעצמכם".

אוסקר שינדלר

יופ וסטרוויל, הוא חסיד אומות עולם הולנדי שסייע לעשרות יהודים להסתתר בהולנד ואף עזר להבריה רבים
בהם כחץ לגבולותיה לארצות נייטרליות. בשנת 1944, במהלך ניסיון הצלה של שתי נערות יהודיות נעצר
ויסטרוויל על ידי הגסטפו. הוא עונה באופן אכזרי אך לא הסגיר את שמות חבריו לפעילות ההצלה ואת הכידע
הרב אודות יהודים כסתתרים שהיה ברשותו. באוגוסט 1944 הוצא ויטרוויל להורג. ימים ספורים קודם לכן הוא
כתב שיר לידידיו :

"כלא, כתלים ארבעה, מנעול. והפתח סתום.
מאוחר. מאוחר כבר מאד, והאור הדולק עמום...
הנה הם הינם - כל רעי, לצדי הם עומדים בשורה
ביחד צעדנו מול צר את הדרך הזאת הישרה...
אחת לי עכשיו, היינו-הך אם אמות או אוסיפה לחיות.
אור פלא גדול בי נפקח, ועשרתי, עשרתי מאד...
שעת הרהורים חרישית, ולילה ארוך ומאפיל.
הזוהר אשר מתוכי - שטוף שטפני כליל".

מעשיהם של חסידי אומות העולם היו קרן האור היחידה שזרחה בתקופה החשוכה של השואה. נשים, גברים וילדים אלו מלמדים אותנו שאומץ, מוסריות וחמלה לא נעלמו כליל באותן שנים חשוכות.

לפניכם סיפורים של מספר חסידי אומות עולם:

ארמין וגנר (גרמניה)

מיד לאחר עליית היטלר לשלטון בגרמניה, פוטרו מרבית היהודים ממשורות רמות במערכות החינוך והממשל והאוכלוסייה נקראה להחרים חנויות ועסקים שבבעלות יהודית. הסופר הגרמני ארמין וגנר החליט למחות על הפגיעה בערכים הנעלים של מורשת התרבות הגרמנית. בחג הפסחא 1933 ניסח מכתב אל היטלר ובו מחה על רדיפת היהודים וקרא למנהיג גרמניה לשוב מדרכו, להחזיר את היהודים למשרותיהם ולהסיר את החרם על ענפי כלכלה יהודיים לטובת העם הגרמני ולמען עתידו המוסרי. וגנר סיים את מכתבו הארוך במלים האלו: "אני מתחנן לפניך - שמור על אצילות הרוח, הגאווה והמצפון שלנו למען נוכל להתקיים. שמור על כבוד העם הגרמני!"

זמן קצר לאחר ששלח את מחאתו קיבל מכתב מלשכתו של הקנצלר הגרמני בחתימתו של מרטין בורמן ובו אישור על קבלת מכתבו והבטחה כי יזכה לתשובה. כמה ימים לאחר-מכן פרצו נאצים במדים לדירתו של וגנר בברלין, הובילוהו לבית-סוהר, היכוהו וגרמו לו חבלות בכל חלקי גופו "עתה לא תהיה לך עוד הזדמנות להתלונן על יחסנו ליהודים" התרברב לפניו מפקד היחידה. וגנר נשלח למחנה ריכוז שממנו הצליח לברוח ולחצות את הגבול. מאז ועד מותו לאחר המלחמה חי בגלות. ככל הידוע היה ארמין וגנר הגרמני היחיד שהעז לכתוב מכתב בוטה להיטלר כנגד רדיפת היהודים והעונש על כך לא איחר לבוא.

ד"ר האנס פון-דוהנני (גרמניה)

ד"ר האנס פון-דוהנני היה אחראי על הצלת חייהם של 13 יהודים בספטמבר 1942. המבצע נולד בעקבות הקשר של פון-דוהנני עם פרידריך ארנולד, אחד הניצולים, עוד לפני המלחמה. פון-דוהנני חיפש דרך להוציא אותו ואת משפחתו מגרמניה על מנת להציל את חייהם. הוא יזם מבצע הצלה שכונה U-7 במסווה של הוצאת אנשים לשווייץ לטובת איסוף מידע. לאורך כל תכנון המבצע פון-דוהנני השתמש בתירוץ שיש לו "אור ירוק" מלמעלה להוציא קבוצה קטנה של יהודים שיאספו מידע לטובת גרמניה, אך מטרתו האמיתית הייתה להוציא את אותם יהודים לשווייץ בטרם ישלחו למחנות. פון-דוהנני אף יצא לשווייץ בחשאי כדי לוודא שהאנשים יתקבלו שם. למעשה הצליח פון-דוהנני להוציא יהודים מגרמניה לאור היום בשנת 1942, כאשר הוא מסכן את חייו ואת חיי משפחתו, שכן בקלות אפשר היה להבחין כי אותם יהודים (שחלקם היו נכים, זקנים וילדים) אינם סוכנים חשאיים.

לימים, נעצר פון-דוהנני על ידי הגסטאפו בחשד של פעילות אנטי נאצית, כשהאשמה הספציפית הייתה עבירה על חוקי מטבע זר כאשר הבריח את קבוצת הניצולים לשווייץ. באפריל 1945 הוא הוצא להורג.

על סמך חומר הראיות, שכללו עדויות של ניצולים ושל יודעי דבר, ובהתאם לקריטריונים להענקת תואר חסיד אומות העולם, החליטה הוועדה לציון חסידי אומות העולם ביד ושם, בישיבתה מיום 17.6.2003, להכיר בד"ר האנס פון-דוהנני כחסיד אומות העולם. ב 26.10.03, התקיים בברלין טקס הענקת אות חסיד אומות העולם לד"ר האנס פון-דוהנני שהציל יהודים בתקופת השואה. בטקס רשמי העניק הציר בשגרירות ישראל בגרמניה מרדכי לוי, את המדליה ותעודת הכבוד על שמו של פון-דוהנני לשלושת ילדיו: קלאוס פון-דוהנני, ברברה באייר וקריסטוף פון-דוהנני.

*

צירתי לי מלכות שמים
בירוק -
לזכר כל מתי.

והם שומעים אותי קורא
בשמים
ומשיבים לי בחיך פנים.

עצוב בלעדיהם בחדרים
שבם השאירו את הדי קולם.

אני נותן להם חיים -
לכל מתי.
והם חיים אותם שנית
וגם לנצח.

אבל עצוב בלעדיהם בחדרים.

אברהם חלפי

בזלת

האדמה הזו שאנו עומדים עליה,
אדמת הגבעות שלנו,
שומרת בחיקה את אהבותינו.

ערמות הבזלת השחרות-
הסקולות,
צופות בשדות הנפרשים,
רקמתיים,
צהבים, ירקים, אדמים, שלל צבעים.

הבנים. הבנות. הקברים הסדורים.
קושרים אותנו.
כאן.
מעמיקים את רגלינו הנטועות.

האם אפשר לסכות,
שוב ושוב לסכות, לנסות,
שדי, שדי,
שלא עוד?
ככתוב:
ראה, נתתי לפניך היום, את החיים,
ובחרת בחיים.

מיריק גרזי בית השיטה

חיים בלבבות - זוברים היום

נדר

על דעת עיני שראו את השכול
ועכסו זעקות על לבי השחוח
על דעת קחמי שהורוני לכחול
עד באו ימים שאייכו מלסלוח
נדרתי הנדר: לזכור את הכל
לזכור - ודבר לא לשכוח.

דבר לא לשכוח - עד דור עשירי
עד שוך עלבוני עד כולם עד כולקם
עדי יוכלו כל שבטי מוסרי.
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם
קונם אם לבוקר אחזור לסורי
וכאום לא אלכד גם הפעם.

אברהם שלונסקי

דברי הרמטכ"ל אהוד ברק במחנה ההשמדה אושוויץ - 7 אפריל 1992

חיילי צבא ההגנה ומפקדיו,

כנציגכם, אני עומד פה היום בלבן של מחנה השמדה אושוויץ, זירת התרחשותו של החמור בפשעים שידעה העת החדשה.

במקום הזה, ובדומים לו בכל רחבי האימפריה הנאצית, נרצח שליש מהעם היהודי, ומעטים שרדו.

אנו, בני הדור הראשון לגאולה, שלמדנו להביט בפני המוות כבני חורין, מתקשים להשיג את היקפו ופשרו של מה שהתרחש במקום הזה.

תחת שמיה האפורים של פולין, כאן, מעבר לשער הזה - על ה"רמפה" בעת ה"סלקציה" בבירקנאו הסמוכה, מול קירות המוות ובשערי תאי הגזים - הביטו בפני המוות ובשערי תאי הגזים - הביטו בפני המוות, חסרי אונים, מליון וחצי מבני עמנו, שהובאו לכאן מכל גטאות אירופה דחוקים בקרונות משא, מושפלים ומורעבים, מעונים ומותשים.

כאן נהפכו סדרי עולם. לא תרבות ולא חוק, לא בושה ולא צער ולא רחמים. לא מלחמה הייתה במקום הזה, אלא פשע בזמן מלחמה. התפרצות יצרי אדם השפלים ביותר, מעבר להשגתם של בני תרבות.

... ושתקו אז שמיים ואדם. ולא הואילו לנטבחים התחינות והתפילות וקריאת "שמע ישראל". אף לא התרסה כנגד האל, שכאילו הסתיר פניו. ולא הייתה להם ממשלה, ולו אחת, על פני האדמה, שכוחה ורצונה עמה להגן עליהם או לתת להם מקלט.

בסוף חודש מרס 1942 הופעלו כאן לראשונה באופן מאסיבי תאי הגזים. ואנו, חיילי צבא ההגנה לישראל, הגענו הנה חמישים שנה מאוחר יותר. אולי חמישים שנה מאוחר מדי.

אחינו הנספים, אנו, בני דור התקומה שגדל תחת שמי התכלת העזה של מדינת ישראל; אנו, שלא עמדנו במקומכם, ויודעים שקטונו לכן מלשפוט אתכם; אנו גאים במאבקכם לשמירת צלם האדם במחוזו של השטן, ואנו גאים על גילויי ההתנגדות והמאבק, מוגבלים ככל שהיו. צבא ההגנה לישראל מצדיע לאפרכם.

אחיי בני העם היהודי, לפני ארבעים ושבע שנים כבו כאן הכבשנים, ושלוש שנים מאוחר יותר קמה והייתה מדינת ישראל. קו ישר נמתח מגיא ההריגה הזה אל חזיון תקומת ישראל בארצו. מדינת ישראל לא קמה אמנם מכח האסון שארע כאן כשלעצמו. במובן מסוים אף נשלל מאיתנו באבדן המיליונים מרכיב חיוני ברקמתה האנושית של המדינה העתידה לקום. אולם השואה האירה כמכת ברק את מהותה של שיבת ציון כמאבק על עצם קיומנו כעם, הנתון כולו על סף התהום.

...

דרך ארוכה עברנו מאז, והרבה עוצמה וברזל צברנו. ועדיין אותה ההכרה היא העומדת בבסיס תחושת ה"אין בררה"...

רציפות החיים היהודיים שרדה שוב. שרדה אל מעבר לקיומם של כל כוח פיזי, שלטון או אימפריה, שרצו בניתוקם ובחורבנם.

ורבים הם לקחי מצעד המוות שראה המקום הזה, אך שניים מהם מתנשאים עד היום מעל נוף חיינו:

הראשון - כי עלינו להיות חזקים. חזקים מאוד. חזקים לא רק כסכום כוחותיהם של יחידים בתוכנו, אלא חזקים מתוקף יכולתנו לצקת את העוצמה והרצון של היחידים אל "כלי הממלכה", שמאפשר לנו קיום מדיני-ריבוני. והשני - כי אין הקיום המדיני-ריבוני של מדינת היהודים יכול להישען על הכוח לבדו, וכי רק המשולש של כוחנו, צדקתנו ותכונתנו המדינית, והאופן בו הם מחזקים זה את זה, יבטיחו את קיומנו כישות ריבונית וכמרכז קיומו של עם ישראל לדור דור. הנוער הישראלי, הקם להגן מול האש על חירותנו, וכל יהודי ישר ברחבי העולם, חייבים לדעת ולחוש זאת.

ואל נשלה את עצמנו. הפשע שקרה באושוויץ לא אירע רק מכוח טירופם של החבורה הנאצית והעומד בראשה. קליפתה, הדקה כקרח באביב, של תרבות המערב נסדקה בגרמניה הנאצית, וחשפה מתחתיה תהומות של יצרים אפלים. עשרות אלפים השתתפו בעשייה, מאות אלפים בני אומות שונות שיתפו פעולה ומיליוני בני אדם וממשלות רבות ידעו ושתקו.

ומשערי אושוויץ ראוי, שתצא קריאת החובה להיאבק במכחישי השואה, ולדכא ביד רמה ובוטחת, בעודם באיבם, גילויי הרמת ראש של ניאוו-נאציזם ואנטישמיות בכל אתר ואתר.

ומכאן, היום הזה, נאמר קבל עם ועולם, כי שלא כבימים ההם, צבא ההגנה לישראל, בשמה של מדינת ישראל, הוא הניצב בדור הזה, נחוש, על משמר הגורל היהודי, וכי פקוחי עיניים ובוטחים בכוחנו אנו צופים היום, חמישים שנה לאחר אושוויץ, אל נוכח פני העתיד.

צבא ההגנה לישראל הוא למדינת ישראל סמלה של הבטחתנו ושבועתנו שמה שקרה פה לא יישנה, ועוצמתו הדרוכה של צה"ל היא הערובה החיה לתוקפה של ההבטחה הזאת: אושוויץ - לעולם לא עוד.

אני נרגשת, נבוכה וגם גאה להופיע כאן לפניכם בשנת ה-65 למרד גטו ורשה ושנת 60 לעצמאות מדינתנו. אני זוכה לייצג את כל אלה הלוחמים, שנפלו במאבקם, בקרבות, במחנות, ביער ובמרד. זו עצרת גם לאלה שלא יכלו להשתתף במרד אך נאבקו על צלם האדם. מאלה ששרדו במלחמה רבים כבר נפטרו כאן בארץ או ברחבי העולם. נשארנו מעטים, יחידים.

נזכור את כולם. הם השאירו לנו, לכולנו, ערכים שלא תם תוכנם גם היום. לא נשכח את התקופה ההיא: האפלה, הקשה, הנוראה – תקופת הטרור הנאצי. תקופת השכול והאבדון, אך גם מלאת תעצומות נפש של רבים בהתנגדותם פעילה לרוע של חיות אדם.

המרד חייב להימשך. מרד אחר, שונה. על הארץ הרחוקה, הנכספת והבלתי מושגת חלמנו גם בגטאות, וגם במחנות.

בחלומנו היא היתה טהורה, צדק שלט בה, שוויון ערך אדם – חלום נפלא של בית. ויש לא מעט אכזבה. במה נמרוד? – שואלים אותי לא פעם צעירים להם אני מספרת לא פעם על התקופה ההיא של מלחמת העולם השנייה – ואני עונה – החשוב לי עכשיו זה העתיד, זה אתם – הדור השני, השלישי, הרביעי והדורות הבאים.

אתם בעלי חולצות כחולות ושרוכים אדומים ולבנים ועניבות צופים וכיפות סרוגות – כולכם – צעירים ובוגרים יותר. עתידכם כאן בארץ הזו היחידה, היפה, האהובה ופגועה בגזענות, שנאת האחר והזר, יש בה חמדנות וונדליזם וסכינאות ואלימות נגד חלשים וקשישים ורעבים – אתם יכולים, אתם חייבים ללחום בכל הרוע הזה, בזיוף ובנוכלות בכל שנוגד לערכים אנושיים. אתם אמיצים ונאמנים בצבא בהגנה על ביתנו מאויבים מבחוץ, אתם תתרמו גם לסיום מעגל הדמים, יש בכם גם כוח למרוד בנגעים שבפנים. איך? דרך אכפתיות ואי אדישות, מעורבות ועשייה בבית, בבית ספר, ברחוב בכל מקום שפוגשים רוע. תהיו ראויים ללוחמים, לכל אלה שנאבקו ואבדו לנו בהרג, בגז ובמיתות משונות. תחנכו עצמכם ואחרים לאהבה ולא לשנאה, לשלום, לרעות, ליופי, לצחוק ושמחה.

זה קשה – אתם יכולים. אני מאמינה בכם. אל תאכזבו אותי ואת חבריי שאינם. אני עדיין מתגעגעת אליהם ומעריצה את מעשיהם הנואשים והגדולים.

לקראת הסיום אני רוצה לשלוח ברכות לאחרון המפקדים של מרד גטו ורשה – למרק אדלמן, איש "הבונד" החי בפולין. למרות שוני השקפותיהם הוא היה חברם הקרוב ביותר של יצחק צוקרמן וצביה לובטקין מראשי המרד וממקימי הקיבוץ הזה והמוזיאון הזה. קישר אותם הקרב והדם של חבריהם לנשק.

לסיום אני אקרא מספר משפטים מספרו של משורר השואה, יצחק כצנלסון. הוא היה שותף לנו למרד. על שמו הוא המוזיאון הזה. המשפטים הם מספרו "יומן ויטל" שנכתב קרוב מאוד למותו במשרפות אושוויץ:

"ראיתי תהלוכה של אלפי אלפי ילדים בארץ ישראל. ראיתי עם ילדים, אחד יפה ומחונן מן השני. ראיתי אוכלוסין יהודים בניו-יורק, במקומות עוד שבטי יהודים נחתים, בארצות עוד מעבר לימים.. אל אלוהי ישראל!

אל-נא יכלו ביאושם כשיוודע להם על הכליון השלם כאן.. יתחזקו, ישאו נשים, יבנו בתים, ואני בטחון, שיוולדו להם טובים, ישרים ונאמנים מהם לעמם, יוולד במשך זמן לא רב דור גדול ועולה במספר על אלה שתמו באופן כה מחריד על-ידי חלאת זוהמת האדם". סוף ציטוט.

לו יהי.

קיבוץ לוחמי הגטאות, עצרת יום הזיכרון לשואה ולגבורה, 1.5.08
מאת חווקה פולמן רבן, בשם הלוחמים.

הזהו אדם?

אתם היושבים באין מחריד
במשכנות מבטחים;
אתם המוצאים מאכל חם ופני ידיד
בשובכם הביתה עם דמדומים:
התבוננו וראו זהו אדם
העובד בביצה הקרה;
הוא, שאינו יודע מנוחה ונלחם
למען פת-לחם ועירה.
שבעבור "כן" או "לא" לבן-מוות היה.
התבוננו וראו האם אשה היא זאת.
בת בלי שם ובלא שיער;
שלא נותר בה עוד כוח לזכור,
שעיניה ריקות וצונן חיקה
כצפרדע ביום חורף וכפור.
הרהרו וזכרו כי כל זאת אירע
והיו הדברים האלה:
אשר אנוכי מצוכם
לחקוק בלבבכם.
ושיננתם אותם לבניכם
בשבתכם בבית בלכתכם בדרך,
בשכבכם ובקומכם.
והיה כי תדומו - יאבדו בתיכם
ויך בכם החולי מכף רגל עד קדקוד.
ויהפכו מכם פניהם יוצאי חלציתכם,
עוד.

פרימו לוי

מיומנה של דוניה רוזן שהייתה בת שנים עשרה
כשהסתתרה לבדה ביער לאחר רצח בני משפחתה.
דוניה ניצלה ועלתה לישראל.

"חסרה אני כילים, אבל מוכרחה אני לכתוב,
מוכרחה, רוצה אני לבקשכם שלא תשכחו את
המתים.

רוצה אני להתחנן בפניכם ולבקשכם בכל לשון
של בקשה שתנקמו את נקמתנו. רוצה אני
שתקימו יד לנו - כצבה שתגיע עד השמים, ציון
שיראה אותו העולם כולו - פסל לא כשיש ולא
כאבן, אלא כמעשים טובים, כי כאמינה אני
באמונה שלמה, שרק כצבה כזאת עשויה
להבטיח לכם ולילדכם עתיד טוב יותר."

סעו לטרבלינקה

סעו לטרבלינקה

פקחו את עיניכם לרוחה

חדדו את הנשימה

עצרו את הנשימה

והקשיבו לקולות הבוקעים שם

בכל גרגר אדמה –

סעו לטרבלינקה

הם מחכים לכם שם

צבאים לקול חייכם

לאות לקיוכם,

לצעד רגליכם

לכבט אנושי כבין וזוכר

ללטוף של אהבה על אפרם –

סעו לטרבלינקה

סעו כרצונכם אתם, החופשי

סעו ככוח הנאב על האימה שהתרחשה

כעמק ההבנה והלב כואב ולא כשלים –

הקשיבו להם שם בכל החושים!

סעו לטרבלינקה

שם הדממה הירוקה, הזהובה או הלבנה

העוטפת אותם בכל אחת מעונות השנה

תספר לכם סיפורי סיפורים

על החיים שהפכו אסורים ובלתי אפשריים –

סעו לטרבלינקה

ראו איך הזמן שם עצר

הקשיבו לזמן העומד, לשתיקת הכתים הרועמת

ולאבנים בדמות אנוש הבוכות שם בדממה

סעו לטרבלינקה לחוש זאת לשנייה –

סעו לטרבלינקה

הצניחו פרח בדממה חמה, בנשימה אנושית

כול אחת האבנים – זכר לקהילה שלמה

על אדמה שהיא גופם ואפרם.

הם מחכים שם בטרבלינקה שתבואו ותקשיבו

לסיפורים

הזועקים בתוך הדממה

ובהדהות כחלטת אילמת, כאחדות

תביאו להם בכל פעם

את ספור החיים הנמשכים

האהבה הכחיה.

סעו לטרבלינקה לדורי דורות

אל תעזבו אותם לבדם –

הלינה בירנבאום

תנו להם מבט אחרון

הביטו בהם אנשים טובים
אל הקרונות יהודים פוסעים.
על הגב רכושם, ילדים בזרועות.
הביטו היטב - לא תראום עוד.
ראו וזכרו עיני צוללים
לפני שהקרונות נסגרים.
תנו להם מבט אוהב,
הוסיפו דמעה לים הכאב.
הקשיבו היטב לקול זעקות,
עכבו מבטכם אי-אלה דקות.
אתם, היושבים בבתים נוחים,
כורסה רכה, נינוחים, שבעים,
שילחו רחמים למסך צבעוני,
הביטו וראו מצעד המונים
חרטו בלבכם בקשה אחת אחרונה,
הבטיחו להם שבועת נקמה.
למשה, ליואל, לחנה, לשרה,
יצחק, ישראל, למרים הקטנה,
מוכלים אל קיצם קבל-אל ועם
וקלונם היחיד הוא יהדותם.
בני עם נבחר - זה פשעם האחד,
עוד חיים... ומתים בגמר המצעד,
זכותם האחד - מבטכם הרחום,
יזכרם העם כשלדום יקום!
ותצפור אזעקה, תיילל ברחובות
ישראל כולה - תנו כבוד!
למשה, ליואל, לחנה, לשרה,
יצחק, ישראל, למרים הקטנה,
לא הגיעו עד כאן, הלכודים,
לא זכו לראות חוף מבטחים.
תנו להם מבט אחרון,
מתת השרידים - הזיכרון.

מרים הראל

(נכתב אחרי הצפייה בסרט

"השואה", 1987)

מספר על היד

פעם בקיץ, כשנשארו לבד,
ראיתי לסבתא כספר על היד.
הייתי פעוט - סקרן וחוקר -
שואל ומשיב מבלי לדבר.
הנחתי ידי הרבה על זרועה
ורציתי לתלוש כל ספרה מנקופה.
וסבתא חבקה ונשקה -
בלי הסבר.
רק אמרה חרישית -
כשתגדל אספר.
ספרה על תקופה קרובה רחוקה,
על עם בגולה, על שואה וגבורה,
על קר ורעב, מחרות עבודה,
וכיצד דרך נס כמות נצלה...
פעם בקיץ, כשנשארו לבד,
נשקתי לסבתא חזק על היד

אלה דור-און

רות הקטנה

לפעמים אני זוכר אותך רות הקטנה,
שנפרדנו בילדות רחוקה, ששרפו אותך במחנות.
אילו חיית עכשיו, היית אישה בת שישים וחמש,
אישה על סף זיקנה. בת עשרים נשרפת,
ואינני יודע מה קרה לך בחייך הקצרים
מאז נפרדנו. למה הגעת, אילו סימני דרגה
העניקו לך על כתפיך, על שרוולך, על
נפשך האמיצה, אילו כוכבים מבריקים
הדביקו לך, אילו אותו גבורה, אילו
מדליות אהבה, תלו על צווארך,
איזה שלום עלייך, עלייך השלום.
ומה קרה לשנות חייך הלא משומשות?
האם הן עדין ארוזות כחבילות יפות,
האם נוספו לחיי? האם הפכת אותי
בנק האהבה שלך כמו הבנקים בשווייץ
שהמטמון נשמר בהם גם אחרי מות בעליו?
האם אוריש את כל אלו לילדי של ראית אותם
מעולם?

נתת לי את חייך כמו מוכר יין
משכר שהוא עצמו נשאר מפוכח.

מפוכחת מוות כמוך, וצלולת שאול
לשיכור חיים כמוני מתגולל בשכחתו.
לפעמים אני זוכר אותך בזמנים
שלא שיערתי ובמקומות שלא נועדו לזיכרון,
אלא לחולף ולעובד שלא נשאר;
כמו בנמל תעופה כשהנוסעים המגיעים
עומדים עיפים ליד הסרט הנע והמסתובב
שמביא את מזוודותיהם וחבילותיהם.
והם מגלים את שלהם בקריאות שמחה
כמו בתחיית המתים ויוצאים אל חייהם.
ויש מזווה אחת שחוזרת ושוב נעלמת
ושוב חוזרת לאט לאט, באולם המתרוקן,
ושוב ושוב היא עוברת,
כך עוברת דמותך השקטה על פני,
כך אני זוכר אותך, עד
שהסרט יעמוד מלכת. ודומו סלה.

שירים

לכל איש יש שם

לכל איש יש שם
שנתן לו אלוהים
ונתנו לו אביו ואיכו
לכל איש יש שם
שנתנו לו קופתו ואופן חיוכו
ונתן לו האריג

זלדה

לכל איש יש שם / זלדה

לכל איש יש שם
שנתן לו אלוהים
ונתנו לו אביו ואימו
לכל איש יש שם
שנתנו לו קומתו ואופן
חיוכו

ונתן לו האריג
לכל איש יש שם
שנתנו לו ההרים
ונתנו לו כתליו
לכל איש יש שם
שנתנו לו המזלות
ונתנו לו שכניו
לכל איש יש שם
שנתנו לו חטאיו
ונתנה לו כמיהתו
לכל איש יש שם
שנתנו לו שונאיו
ונתנה לו אהבתו
לכל איש יש שם
שנתנו לו חגיו
ונתנה לו מלאכתו
לכל איש יש שם

שנתנו לו תקופות השנה
ונתן לו עיוורונו
לכל איש יש שם
שנתן לו הים
ונתן לו
מותו.

החול יזכור

מילים : נתן יונתן
לחן : נחום היימן

החול יזכור את הגלים אבל לקצף אין
זוכר
זולת ההם אשר עברו עם רוח לילה
מאחר
מזכרונם הוא לעולם לא ימחה.

הכל ישוב אל המצולות זולת הקצף
הלבן.

נרות הלילה דעכו. הידידות האהבה
הנעורים שבאו פתע אל סופם
הנעורים שבאו פתע אל סופם.

כמוהו גם על חוף ליבם רטט אז משהו
חיוור
והם רשמו בתוך החול, כשהירח העובר
האיר פתאום פנים זרות ושחוק רפה.

הכל ישוב אל המצולות...

שיר הפרטיזנים היהודיים

הירש גליק עברית: אברהם שלונסקי

אל נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה
את אור היום הסתירו שמי העננה"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

תחת זיו כוכבי שמים

מארץ התמר עד ירכתי כפורים
אנחנו פה במכאובות ויסורים
וכאשר טיפת דמינו שם ניגרה
הלא ינוב עוד עוז רוחנו בגבורה.

תחת זיו כוכבי שמים
שים עלי את כף ידך.
כל מילה שלי דמעה היא,
נא קבלנה אל חיקך.
כוכביך זיו יטילו
אל מרתף אישון עיני
אך קו אור אין בי אפילו,
להאיר בו על השי.

עמוד השחר על יומנו אור יהל
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל
אך אם חלילה יאחר לבוא האור
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

הן על מי אם לא עליך
עוד אשליך את יהבי.
את ימי כולם ליחכה
זו האש שבלבבי.
נח במרתפים השקט
דמי הרצח מחלחל.
אל גגות נפשי חומקת
מתחקה איכה אל.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב
הוא לא שירת ציפור הדרור והמרחב
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם
יחדיו שרוהו ו"נאגאנים" בידם.

נישאות ביבב פרוע סמטאות
ועליות.

על כן אל נא תאמר דרכי האחרונה
את אור היום הסתירו שמיה עננה
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים - אנחנו פה!

ואני מיתר קרוע
שר אני לך עוד זאת:
תחת זיו כוכבי שמים
שים עלי את כף ידך
כל מילה שלי דמעה היא
נא קבלנה אל חיקך.

פונאר

מילים : שמערקע קאטשערגינסקי
לחן : אלכסנדר תמיר
גירסה עברית : אברהם שלונסקי

שקט, שקט, בני נחרישה!
כאן צומחים קברים,
השונאים אותם נטעופה מעברים.
אל פונאר דרכים יובילו,
דרך אין לחזור,
לבלי שוב הלך לו אבא
ועמו האור.
שקט, בני לי, מטמוני לי,
אל נבכה בכאב!
כי בין כה וכה בכיינו
לא יבין אויב,
גם הים גבולות וחוף לו,
גם הכלא סייג וסוף לו-
ענותנו זאת היא בלי גבולות,
היא בלי גבולות.

תור אביב בא אל ארצך,
לנו סתו אבל
אור גדול בכל זרוע,
וסביבנו ליל.
כבר הסתו יזהיב צמרת,
המכאוב יגבר,
שכולה האם נשארת :
בנה הוא בפונאר.
מי הוויליה הנכבלת
כבר ישאו דכיים,
זועמים קרעי הקרח
נישאים לים
תמוגר חשכת ימינו,
אור גדול יזרח עלינו,
בוא, פרש, עלה!
בנך קורא, בנך קורא.

שקט, שקט, אל בסער, מבועי הלב!
עד אשר חומות תפולנה,
נאלם בכאב.
אל נא, בני לי, אל תצחק נא!
לא עת צחוק עכשיו :
צר הפך את אביבנו
לעלה בסתו
אם יפך נא המבוע :
שקט, בן רחום!
עם הדרור ישוב גם אבא
נומה, נומה, נום.
וכמו ויליה המשוחררת,
כאילן עוטה צמרת,
עוד תזכה לאור
בבוא הדרור,
בבוא הדרור.

בדמייך חיי

מילים ולחן : נעמי שמר

המילים העתיקות נותנות בי כח
בקולות העתיקים אמצא מרפא
הם עוזרים לי לחיות
הם עוזרים לי לצמוח
לברוא עולם יותר יפה
ואעבור עלייך ואראך
מתבוססת בדמייך
ואומר לך בדמייך חיי
חיי, חיי, בדמייך חיי
ואומר לך בדמייך חיי
ופתאום מעל ראשי נפתחת קשת
מניפה צבעונית נפרשת
מבשרת חיים, מבשרת תקווה
ושלום ושלווה וחסד
ואעבור עלייך...

רקמה אנושית אחת

מילים ולחן : מוטי המר

כשאמות, משהו ממני, משהו ממני
ימות בך, ימות בך.
כשתמות, משהו ממך בי, משהו ממך בי
ימות איתך, ימות איתך.
כי כולנו, כן כולנו
כולנו רקמה אנושית אחת חיה
ואם אחד מאיתנו
הולך מעמנו
משהו מת בנו-
ומשהו, נשאר איתו
אם נדע, איך להרגיע, איך להרגיע
את האיבה, אם רק נדע.
אם נדע, אם נדע להשקיט את זעמנו
(אם נדע להשקיט)
על אף עלבוננו, לומר סליחה.
אם נדע להתחיל מהתחלה.
כי כולנו...

התחנה הקטנה טרבלינקה

מילים : ולדיסלב שלנגל
לחן : יהודה פוליקר
גירסה עברית : הלינה בירנבאום

כאן התחנה טרבלינקה

כאן התחנה טרבלינקה

בקו שבין טלושץ' לוורשה

מתחנת הרכבת וורשאו אוסט

יוצאים ברכבת ונוסעים ישר

הנסיעה נמשכת לפעמים

חמש שעות ועוד ארבעים וחמש דקות

ולפעמים נמשכת אותה נסיעה

חיים שלמים עד מותך

והתחנה היא קטנטונה

שלושה אשוחים גדלים בה

וכתובת רגילה אומרת :

כאן התחנה טרבלינקה

כאן התחנה טרבלינקה

ואין אפילו קופה

גם איש המטענים איננו

ובעבור מליון

לא תקבל כרטיס חזור

ואיש לא מחכה בתחנה

ואף אחד לא מנפנף שם במטפחת

רק באויר תלויה דממה

לקדם פניך בשממה אטומה

ושותק עמוד התחנה

ושותקים שלושת האשוחים

שותקת הכתובת השחורה

כי כאן התחנה טרבלינקה

כאן התחנה טרבלינקה

ורק שלט פרסומת

תלוי עוד מאז

סיסמה ישנה ובלויה האומרת :

"בשלו רק בגאז"

כאן התחנה טרבלינקה

כאן התחנה טרבלינקה

אפר ואבק

מילים : יעקב גלעד
לחן : יהודה פוליקר

יום אביב ריחות לילך

בין חורבות העיר שלך

יום יפה לדוג בנהר

בתוכי הלב נשבר

שם היתה ואינה

ילדותך אישה קטנה

אנשים שאיש לא מכיר

אין אפילו בית שיזכיר

ואם את נוסעת לאן את נוסעת

הנצח הוא רק אפר ואבק

לאן את נוסעת לאן את נוסעת

שנים וכלום עוד לא נמחק.

קחי מעיל יהיה לך קר

כסף כיס, גביש סוכר

אם יהיו קשים הימים

הזכרי בי לפעמים

ואם זה עוד מסע נואש

אל הצריף, אל המגרש

במסילת העיר הישנה

איש לא יחכה בתחנה.

ואם את נוסעת...

מי ימתיק לילותייך

מי יקשיב לביכייך

מי ישמור צעדיך בדרכך.

קחי מעיל יהיה לך קר.

בראשית

מילים ולחן : דון מקלין
גירסה עברית : רחל שפירא

ילדות נשכחת

מילים : יעקב גלעד
לחן : יהודית רביץ

בראשית היה לא כלום, רק חושך ודממה
מדבר האלהים בקע יפי האדמה
מעל הערוצים קורצו כוכבי יהלומים
בעשב החדש הופיעו יצורים אילמים
והאדם היה פרודה ברצף האינסוף.
שאלוהים בחוכמתו שמר אותה לסוף.

התעצמנו מאז, התעצמנו מאז
וכבשנו כסא וגם נזר
התעצמנו מאז, לילדינו בלבד
רק להם לא היינו לעזר.

ההרים קיבלו צורה וכך העמקים
ונהרות פילסו דרכם בחריצת סכין
גלי גאות היו את לב הארץ מפלחים
קרני השמש השתברו אל בוהק משטחים
ושיר חיים פרץ כמו המנון וכמו מחול
טיפה של דם נפלה אי שם, הכתימה את החול.

התעצמנו מאז...

ונשרים דאו מעל הגן המבורך
טיפת הדם הפכה אדם כעץ חיים צמח
בגודל בדידותו צלעו חרגה מעצמותיו
עוצבה להיות לו לבת זוג מושלמת בכל תו
ועץ הדעת, כך הודגש, אסור למאכל
בגן העדן הנחש לרגליהם זחל.

התעצמנו מאז...

עץ הדעת מוות בו, בו חייכם תלויים
איכלו איכלו לחש נחש, היו כאלהים
איכלו איכלו מפרי העץ טירפו אותו עד תום
עד שתבינו מהו טעם כח ושלטון
אבד לנו אותו הגן, אשר איבדו שניהם
אבות קובעים את המחיר שמשלמים בניהם.

התעצמנו מאז...

כביש ישן
שביל בגן
עץ ובית
אבא כאן
אמא שם
כאן נשארתי
מה שהייתי
פעם מזמן
מה שעכשיו
ילדות נשכחת.

צריך ירוק
לא רחוק
בית הספר
מי נשאר
מי עבר
מי עודנו
מה שהיינו
פעם מזמן
מה עוד מביא אותי תמיד
אל אותה ילדות נשכחת

זוכר איך שהלכנו דרך קבע
לאורך הרחוב המתרוקן
דבר לא השתנה
רק פה ושם דוהה הצבע
אולי זה רק הלב שמזדקן.

עוד שנה
כבר למדנו
מי אני
מי אתה
כבר איבדנו
מה שהיינו
פעם מזמן
מה עוד מביא אותך תמיד
אל אותה ילדות נשכחת.

זוכר איך שהבטחנו בלי לדעת
מתי ואיך נחזור להיפגש
נדמה שרק אתמול
אבל השמש כבר שוקעת
אולי זה רק הלב שמתרגש.